

STARENJE STANOVNIŠTVA KAO DEMOGRAFSKI IZAZOV I PODUZETNIČKA PRILIKA

Pavošević, Ines

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:145:044745>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-11**

Repository / Repozitorij:

[EFOS REPOSITORY - Repository of the Faculty of Economics in Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Ekonomski fakultet u Osijeku
Sveučilišni diplomski studij, smjer *Menadžment*

Ines Pavošević

**STARENJE STANOVNIŠTVA KAO DEMOGRAFSKI IZAZOV
I PODUZETNIČKA PRILIKA**

Diplomski rad

Osijek, 2023.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Ekonomski fakultet u Osijeku
Sveučilišni diplomski studij, smjer *Menadžment*

Ines Pavošević

**STARENJE STANOVNIŠTVA KAO DEMOGRAFSKI IZAZOV
I PODUZETNIČKA PRILIKA**

Diplomski rad

Kolegij: Teorija i politika razvoja poduzetništva

JMBAG: 0010226687

e-mail: pavosevicines15@gmail.com

Mentor: prof. dr. sc. Ivana Barković Bojanić

Osijek, 2023.

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
University Faculty of Economics and Business in Osijek
Graduate study (Management)

Ines Pavošević

**AGING POPULATION AS DEMOGRAPHIC CHALLENGE AND
ENTREPRENEURIAL OPPORTUNITY**

Graduate paper

Osijek, 2023.

IZJAVA

O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI, PRAVU PRIJENOSA INTELEKTUALNOG VLASNIŠTVA, SUGLASNOSTI ZA OBJAVU U INSTITUCIJSKIM REPOZITORIJIMA I ISTOVJETNOSTI DIGITALNE I TISKANE VERZIJE RADA

1. Kojom izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je diplomski (navesti vrstu rada: završni / diplomski / specijalistički / doktorski) rad isključivo rezultat osobnoga rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu. Potvrđujem poštivanje nepovredivosti autorstva te točno citiranje radova drugih autora i referiranje na njih.
2. Kojom izjavljujem da je Ekonomski fakultet u Osijeku, bez naknade u vremenski i teritorijalno neograničenom opsegu, nositelj svih prava intelektualnoga vlasništva u odnosu na navedeni rad pod licencom *Creative Commons Imenovanje – Nekomercijalno – Dijeli pod istim uvjetima 3.0 Hrvatska*.
3. Kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i objavi moj rad u institucijskom digitalnom repozitoriju Ekonomskog fakulteta u Osijeku, repozitoriju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku te javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti, NN 119/2022).
4. izjavljujem da sam autor/autorica predanog rada i da je sadržaj predane elektroničke datoteke u potpunosti istovjetan sa dovršenom tiskanom verzijom rada predanom u svrhu obrane istog.

Ime i prezime studenta/studentice: Ines Pavošević

JMBAG: 0010226687

e-mail za kontakt: pavosevicines15@gmail.com

Naziv studija: Diplomski sveučilišni studij, smjer *Menadžment*

Naslov rada: Starenje stanovništva kao demografski izazov i poduzetnička prilika

U Osijeku, 30. lipnja 2023. godine

Potpis

Zahvaljujem obitelji i prijateljima te mentorici

Starenje stanovništva kao demografski izazov i poduzetnička prilika

SAŽETAK

Razni izvori koji se bave demografskim trendovima poput (npr. UN Population Division, WHO, ILO) ističu kako stanovništvo diljem svijeta postaje stariji. Do 2050. godine bit će više od 20% svjetske populacije 65 i više godina. Slična je situacija sa stanovništvom Europske unije. Stoga ne čudi da je pitanje ekonomije treće životne dobi ili „silver economy“ sve aktualnije. Ono se veže uz gospodarske aktivnosti stanovništva starog 50 i više godina i njihov utjecaj na različite sektore nacionalnog gospodarstva. Svrha je ovog diplomskog rada teorijski raspraviti o ekonomiji treće životne dobi te se fokusirati na primjere dobre prakse u EU i svijetu koji starenje stanovništva vide kao izvor poduzetničke prilike u vidu stvaranja novih proizvoda, usluga, poslova itd.

Ključne riječi: *demografski trendovi, srebrna ekonomija, starenje stanovništva*

Population aging as a demographic challenge, and entrepreneurial opportunity

ABSTRACT

Various sources dealing with demographic trends such as (e.g., UN Population Division, WHO, ILO) point out that the population around the world is getting older. By 2050, more than 20% of the world's population will be 65 and over. The situation is similar with the population of the European Union. Therefore, it is not surprising that the question of the economy of the third age or "silver economy" is becoming more and more relevant. It is related to the economic activities of the population aged 50 and over and their influence on various sectors of the national economy. The purpose of this thesis is to theoretically discuss the economy of the third age and to focus on examples of good practice in the EU and the world that see the aging of the population as a source of entrepreneurial opportunity in the form of creating new products, services, jobs, etc.

Keywords: *demographic trends, silver economy, population aging*

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. TEORIJE STARENJA	3
2.1. Biološke teorije starenja	3
2.2. Psihološke teorije starenja	5
2.3. Sociološke teorije starenja	6
2.4. Ostale teorije	7
3. GLOBALNI DEMOGRAFSKI TRENDovi	8
3.1. Rast broja stanovnika	9
3.2. Starenje stanovništva	11
3.3. Migracije stanovništva	15
4. EKONOMIKA STARENJA	18
4.1. Utjecaj demografskih promjena	18
4.2. Demografsko stanje u Hrvatskoj	18
4.3. Utjecaj starijih stanovnika na gospodarstvo	21
5. OPĆENITO O PODUZETNIŠTVU	26
5.1. Općenito o poduzetništvu i poduzetniku	26
5.2. Tipovi poduzetnika i odabrane karakteristike poduzetnika	27
6. STARENJE STANOVNIŠTVA KAO PODUZETNIČKA PRILIKA: SREBRNA EKONOMIJA.....	31
7. ZAKLJUČAK	42
LITERATURA	43
DODATAK A – ANALIZIRANI ČLANCI	48
POPIS SLIKA	49
POPIS TABLICA.....	49

1. UVOD

Predmet istraživanja ovog rada je starenje stanovništva kao demografski izazov i poduzetnička prilika. Naime, starenje je prirodan proces koji se razmatra iz mnogih perspektiva, kako u realnom sektoru, tako i akademskoj zajednici. Recentno postaje i predmetom zanimanja mnogobrojnih struka – kako farmaceutske, tako i ekonomske. U suvremeno doba rijetke si poznate i popularne ličnosti mogu priuštiti luksuz starenja, a one koje se odlučuju prirodno stariti (ako pritom zadržavaju mladolik izgled), budu istaknute kao pozitivan primjer.

Starenje stanovništva može biti poduzetnička prilika (primjerice, osnivanje domova za starije), ali i prilika za inovacije (poboljšanje raznih pomagala za starije pomoću digitalnih tehnologija), do poduzetničke prilike za samu populaciju u trećoj životnoj dobi (poduzetnici početnici u trećoj životnoj dobi). Istovremeno, globalni demografski trendovi u svijetu pokazuju da razvijene zemlje imaju značajno starije stanovništvo i sve više umirovljenika od zemalja u razvoju. Zbog toga nije čudno kako bi glavna motivacija za istraživanja u ovom području bila upravo ekonomika starenja i način održavanja postojećih ekonomskih standarada na koje je naviklo stanovništvo razvijenijih zemalja.

Svrha je ovog diplomskog rada teorijski raspraviti o ekonomiji treće životne dobi te se fokusirati na primjere dobre prakse u EU i svijetu koji starenje stanovništva vide kao izvor poduzetničke prilike u vidu stvaranja novih proizvoda, usluga, poslova itd.

Rad je podijeljen na sedam poglavlja. Prvim poglavljem čitatelja se uvodi u rad. U drugom poglavlju opisano je starenje stanovništva, teorije starenja. Treće poglavlje donosi pregled globalnih demografskih trendova. U četvrtom poglavlju razmatra se ekonomika starenja. Peto poglavlje govori o poduzetništvu i karakteristikama poduzetnika. Šesto poglavlje govori o starenju stanovništva kao poduzetničkoj prilici. Sedmo poglavlje je zaključak. Na kraju rada dani su popratni prilozi i literatura.

Pisanju rada pristupljeno je sustavno. U radu su korištene opće znanstvene metode od kojih se izdvajaju metoda indukcije i dedukcije, metoda kompilacije, metoda analize i sinteze, metoda komparacije te metoda deskripcije (za opisivanje pojava) (Zelenika, 1998). U radu su

zastupljeni sekundarni izvor podataka – internetske stranice, knjige i članci te dostupni statistički podaci iz različitih dokumenata. Također, u radu se koriste pojmovi sukladno hrvatskom standardnom jeziku. Izrazi koji se nalaze u jednom od rodova, jednako se primjenjuju i na ženski rod. Ključni pojmovi kod prvoga se spominjanja prevode na engleski jezik.

2. TEORIJE STARENJA

Starenje je prirodan proces u životu svakog živog organizma. U svakoj fazi života ljudi imaju priliku razvijati se i napredovati. Životne dobi su pojedine faze u procesu normalnog rasta i razvoja ljudskog organizma, u fizičkom, etološkom, morfološko-anatomskom i mentalnom pogledu (Ostojić i Pereza, 2006).

Starenje se može definirati kao „...univerzalan biološki proces obilježen nepovratnim promjenama fizioloških funkcija cijeloga organizma. Posljedica je međudjelovanja gena i okolišnih čimbenika, odnosno životnoga stila“ (Ostojić i Pereza, 2006:4). Biološki gledano, starenje čovjeka počinje pri začetku organizma ili rođenju¹, jer su podjela stanica i rast tada najbrži i postepeno se usporavaju kako vrijeme prolazi. Drugim riječima, starenje počinje i odvija se srazmjerno povećanju vjerojatnosti prirodne smrti. Razumijevanje pojma starosti i procesa starenja pomaže kada je u pitanju afirmacija onih obrazaca ponašanja koji su alternativa dotadašnjem jednostranom, stigmatiziranom i povremeno segregacijskom stavu, usmjerenom na osobe starije od 65 godina (Štifanić, 2003).

Dosad je predloženo preko 300 teorija starenja kojima se pokušava objasniti priroda i bit ovog kompleksnog procesa (Ostojić i Pereza, 2006). Mnoge se od njih međusobno razlikuju, ali tek u ponekom diskutabilnom detalju. U osnovi svake teorije starenja pokušaj je objašnjenja uzroka starenja koji se tiče mehanizma, programiranja i dinamike starenja. Uglavnom se tu radi o biološkim teorijama koje razmatraju promjene kromosoma, nukleinskih kiselina, starenje stanica, organa i kompletnog organizma.

2.1. Biološke teorije starenja

Biološke teorije starenja imaju najširu podršku jer su utemeljene na promjenama u evoluciji te staničnoj razini. Prve suvremene znanstvene teorije starenja razmatrao je 1882. godine njemački evolucijski biolog (židovskog podrijetla) August Weismann. On je odlučujuću ulogu u procesu starenja pripisao trošenju tkiva i stanica tijekom života. Glavna je pretpostavka da se u organizmu tijekom života nakupljaju određene štetne tvari i drugi sekundarni produkti koji se nakupljaju u stanicama, zasićuju ih štetnim elementima te one odumiru. Teorije o neurološkim odrednicama procesa starenja počivale su na uočenom smanjenju lučenja hormona tijekom ontogeneze (Perlmutter i Hall, 1992).

¹ Mladež gubi sposobnost djeteta da čuje visokofrekventne zvukove iznad 20 kHz, u smislu kognitivnih sposobnosti javlja se kontinuirani pad od sredine 20-ih nadalje, a u dobi od 30 koža postaje obilježena prvim znacima fotostarenja (bore na koži lica, vratu, rukama zbog izloženosti vremenskim uvjetima) (Ostojić i Pereza, 2006).

Sredinom 20. stoljeća, točnije 1961. godine, američki ljekarnik Leonard Hayflick dokazao je da kultivirani fibroblasti kod čovjeka mogu imati ograničen broj dioba, što je zatim potvrđeno i kod nekih drugih organizama. Rezultati njegovog istraživanja postali su temelj teorije starenja stanica, prema čemu svaka stanica u organizmu ima svoj biološki sat, ograničen brojem dioba. Iz ovoga se dalje razvijaju genetičke teorije i teorije vezane za slobodne radikale. Teorije o presudnosti uloge genetičkih čimbenika u procesu starenja pretpostavljaju kako se u organizmu akumuliraju greške u strukturi nukleinskih kiselina (poglavito DNK), koje remete njezino normalno funkcioniranje (Perlmutter i Hall, 1992).

Teoriju slobodnih radikala počeo je, početkom 20. stoljeća, razrađivati američki ljekarnik Denham Harman, kada je zapazio da se u stanicama redovno nalaze i slobodni radikali. Za njih je već bilo poznato da mogu oštetiti različite molekule, kao što su lipid, proteini i nukleinske kiseline, formirajući neprirodne kovalentne veze, što ubrzava starenje stanice i organizma (Despot – Lučanin, 2003).

Široko je prihvaćeno mišljenje da su promjene na različitim razinama organizacije i funkcije genetičkog materijala osobito značajan čimbenik u procesu gomilanja bioloških promjena tijekom starenja. Većina teorija koje počivaju na ovoj hipotezi, naglašavaju kako je starenje posljedica akumulacije grešaka u autoreprodukciji i funkcioniranju DNK, osobito mutacija. To je uvjetovalo pojavu da se okviru širokog polja proučavanja biologije starenja, svojim doprinosom osobito afirmira genetika starenja. Rezultati glavnine dosadašnjih istraživanja sugeriraju da su genetičke promjene možda odlučujući faktor prirode procesa individualnog starenja (Galić i Tomasović-Mrčela, 2013).

Ako se prihvati važeća pretpostavka o značaju genetičkih čimbenika u determinaciji procesa starenja, postaje jasan i značaj fizioloških odrednica, jer su biokemijsko-fiziološki i epigenetički procesi jedini način ostvarivanja utjecaja starosnih promjena u genetičkom materijalu. Fiziološke promjene u procesu starenja najšire su proučavane na sisavcima, jer njima pripada i čovjek, i zato što postoji uočljiva sličnost u procesu starenja ljudi i primata. Najuočljivije promjene tijekom starenja sisavaca su: opadanje intenziteta baznog metabolizma; smanjenje standardne tjelesne mase živih stanica i kostiju; postepeno smanjivanje pokretljivosti. Tijekom starenja, reprodukcijski potencijali postepeno opadaju, ali se mogu održavati sve do (starosne) smrti (Despot – Lučanin, 2003).

Genetički okviri metaboličkih procesa, patogeni faktori i elementi kulture življenja, mogu inducirati preuranjeni početak ovo procesa – progeriju. postoje i teško kontrolirani faktori

pojave prijevremene starosti, među kojima su intenzivnije istraživani utjecaji nekih nasljednih bolesti, poremećaji i sindromi, kao što su: Downov sindrom, Wernerov sindrom, Hutchinson–Gilfordov sindrom, Cockayneov sindrom, i drugi uzroci (Mayr, 2000).

2.2. Psihološke teorije starenja

postoje suvremene psihološke teorije starenja, ali i njihove preteče. Tridesetih godina 20. stoljeća javljaju se prve (znanstveno utemeljene) psihološke teorije starenja (Despot – Lučanin, 2003). Neke značajnije teorije koje su prethodile onim suvremenima dane su u **tablici 1.**

Tablica 1. Pregled najznačajnijih preteča psiholoških teorija starenja

Naziv teorije	Autor i razdoblje	Teorija
Teorija životnih razdoblja	Carl Gustav Jung, 1930-ih godina	„...ističe razdoblje nakon 40. godine, u kojem se osoba počinje okretati sama sebi, postaje svjesnija sebe i traži cilj, smisao i cjelovitost vlastitog života“ (Hrvatski studiji, n.d.).
Model razvojnih zadataka	Robert Havighurst, 1950-ih godina	„...opisuje razvojne zadatke starosti kao prihvaćanje gubitaka te na uspostavljanje zadovoljavajućih uvjeta života u tim okolnostima“ (Hrvatski studiji, n.d.).
Teorija psihosocijalnog razvoja	Erik Erikson, 1965. godina	Uključuje društvenu okolinu kao čimbenik razvoja. „U svakom od osam razvojnih razdoblja osoba se suočava s određenom psihosocijalnom krizom, odnosno izazovom ili prekretnicom, ishod koje može biti pozitivan ili negativan. Ukoliko socijalna okolina razumije potrebe i težnje osobe te podržava njihovo ostvarenje, ishod krize bit će pozitivan, a ukoliko te podrške nema, ishod će biti negativan. Ishod krize određuje osobine ličnosti i vrijednosti osobe, koje je prate kroz sva ostala razvojna razdoblja. Pet razvojnih razdoblja se odnosi na djetinjstvo i mladost, a tri na odraslu dob i starost“ (Brajković, 2010:58).

Izvor: izrada autora prema Brajković, 2010

Eriksonova se teorija smatra najznačajnijom pretečom suvremenih teorija jer, između ostaloga, naglašava da psihički razvoj traje sve do kraja života, kada se može sagledati vlastito ukupno sazrijevanje (Despot – Lučanin, 2003). Gormly i Brodzinsky (1989) su na temelju Eriksonove teorije ustanovili da, kako bi se bolje razumjelo ljude u starosti, važno je sagledati čitav (cjeloživotni) kontekst: ako osoba u starosti procijeni da je imala uspješan i ispunjen život, da je bila sretna, onda se ona ne boji starenja i smrti, ali ako prethodne krize nije uspješno riješila i generalno nije zadovoljna svojim životom, i u podmakloj dobi ovakva osoba nastavlja biti nezadovoljna jer sve više gubi nadu u pozitivne ishode prethodno nagomilanih problema (Gormly i Brodzinsky, 1989).

Sedamdesetih se godina 20. stoljeća pojavljuju novije teorije starenja, uglavnom usmjerene „...na prikazivanje razvoja u odrasloj dobi i starosti, upravo zbog toga što su klasične razvojne teorije dovoljno opisale i objasnile razvoj u djetinjstvu i mladosti“ (Brajković, 2010:62). Najznačajnije suvremene psihološke teorije starenja dane su u **tablici 2.**

Tablica 2. Pregled najznačajnijih suvremenih psiholoških teorija starenja

Naziv teorije	Autor i razdoblje	Teorija
Teorija životnog ciklusa	Daniel Levinson, 1978.	razvoj u odrasloj dobi odvija se kroz razdoblja stabilnosti koja se izmjenjuju s razdobljima prijelaza: „U razdobljima stabilnosti rješavaju se razvojni zadaci i ostvaruju se zacrtani životni ciljevi, a u razdobljima prijelaza propituju se životni ciljevi, istražuju se nove mogućnosti i vrše važni životni izbori“ (Hrvatski studiji, n.d.). Levinson je definirao tri glavna razvojna razdoblja: rano (22-40 godina), srednje (45-60 godina), kasno (65 godina i nadalje). Između njih se nalaze prijelazna razdoblja (Brajković, 2010). Prijelazna razdoblja zapravo traju okvirno, ovisno o pojedincu i predstavljaju razdoblja introspekcije, generalnu reviziju dotadašnjeg života.
Kontinuitet i promjena kroz životni vijek	Paul Costa i Robert McCrae, 1989.	5-faktorska teorija trajnih crta ličnosti koje karakteriziraju pojedinca (tih 5 crta ličnosti su: otvorenost iskustvima, neuroticizam, ugodnost, ekstraverzija, savjesnost). Ovi autori smatraju da ljudi, generalno gledajući, zadržavaju osnovne značajke koje im pomažu (ili odmažu) u prilagodbi na novonastale situacije u životu, pa tako i starenje. Karakterističan način funkcioniranja pojedinaca zauvijek se zadržava.
Kognitivna teorija prilagodbe starenju	Jochen Brandtstädter, Werner Greve. 1994.	Brandtstädter i Greve (1994) pretpostavili su 3 osnovna oblika suočavanja s očekivanim ili percipiranim razvojnim gubicima: a. asimilacija (aktivno prilagođavanje ili promjena životne situacije); b. akomodacija (prilagođavanje ciljeva uz svjesnost ograničenja); c. imunizacija (obrađivanje informacija eufemističnom interpretacijom ili negacijom prijetećih informacija o sebi – osoba se brani od uočenog nesklada).

Izvor: izrada autora prema Brajković, 2010, Brandtstädter i Greve, 1994

Psihološke teorije starenja mogu se odnositi i na psihološke promjene kao rezultat starenja, i na adaptivne psihološke mehanizme (ili nedostatak istih) za suzbijanje gubitaka povezanih s fizičkim propadanjem (Wernher i Lipsky, 2015). Baš kao što se psiha pojedinca ne može analizirati izolirano, ne treba stvarati pretpostavke o pojedincima bez uzimanja u obzir njihovog neposrednog i šireg društvenog, kulturnog i povijesnog konteksta.

2.3. Sociološke teorije starenja

Sociološke teorije bave se utjecajem društva i kulture na starenje pojedinca, ali razmatraju i utjecaje starenja pojedinca na kompletno društvo. Ove se teorije mogu podijeliti u tri glavne skupine (Brajković, 2010):

- Mikroteorije: objašnjavaju starenje na razini uloge pojedinca koje mu dodjeljuje društvo (u ovu skupinu spadaju teorija uloga, teorija razmjene, teorija kontinuiteta itd.)
- Makroteorije: starenje tumače iz opće perspektive demografskih i društvenih promjena kojima su izloženi pojedinci (strukturalizam, teorija modernizacije, teorija interesnih grupa, i dr.)
- Socijalno povezujuće teorije: opisuju povezanu socijalnu strukturu s pojedincem, kroz uzajamne interakcije u procesu starenja (teorija aktiviteta, teorija isključenja, teorija dobne stratifikacije i dr.).

Povezujuće teorije naglašavaju kako društvo može ojačati društvenu aktivnost starijeg čovjeka, dodijeliti mu ulogu na temelju dobi ili uskratiti mu mogućnosti (Despot – Lučanin, 2003). Ovim se teorijama u današnje vrijeme autori sve više bave.

Teorija isključenja prikazuje kako starenjem započinje povlačenje iz društva i napuštanje društvenih uloga koje je pojedinac do tada imao. Stari ljudi postaju pasivni i izbjegavaju društvena događanja. Ipak, treba naglasiti kako je sve pitanje individualnih reakcija. Suprotna teorija teoriji isključenja je teorija aktiviteta. Ova teorija kaže kako se na starenje najbolje adaptiraju osobe koje su i dalje aktivne. One zadržavaju vrstu aktivnosti kojima su se ranije bavile, dodaju im nove, a pomalo smanjuju intenzitet, ovisno o svojim fizičkim mogućnostima. Starije bi osobe svakako trebale biti aktivne u nekoj mjeri, kako same procjene vlastite mogućnosti (Brajković, 2010).

2.4. Ostale teorije

Teorije starenja koje se javljaju u posljednje vrijeme mahom razmatraju prilagodbu ličnosti starenju. Jedna od takvih teorija je i ona Carla Rogersa. Rogers „...u okviru svoje fenomenološke teorije tvrdi da se osobnost može razumjeti shvaćajući odnose neke osobe s okolinom. Naglašava da je izuzetno važan način na koji pojedinac osobno doživljava ono što se sada događa i kako to interpretira“ (Mužinić i Žitnik, 2007: 42). Ovom teorijom smatra se da prošlost nema važnost sama po sebi, nego treba razmotriti interpretacije prošlosti – prošli događaji ovise o interpretaciji pojedinca. S tim u vezi, predviđanje preostale budućnosti (pesimistično ili optimistično) važno je za prilagodbu neodgodivom starenju (Mužinić i Žitnik, 2007).

Zanimljiva je i Teorija ekoloških sustava U. Bronfenbrennera. „Temelje ovoj teoriji postavio je njemački psiholog Kurt Lewin, a upotpunio je njegov nasljednik Urie Bronfenbrenner“ (Despot – Lučanin, 2003:23). Ekološki model govori o sustavu koji tvore čovjek i njegova okolina (bliža i šira). Autor je okolinu podijelio na četiri podsustava: makrosistem,

egzosistem, mezosistem, mikrosistem. Pojedinaac ostvaruje odnos s ovim sustavima, prilagođava im se i tako se razvija. Makrosistem ima najširi utjecaj i obuhvaća povijest i kulturu, lokalnu zajednicu, zakone, politička uvjerenje, i dr. Egzosistem čini šira obitelj i okolina s kojom pojedinac nije u konstantnom doticaju. Škola, posao i bliža okolina dio su mezosistema. Mikrosistem ima najjači utjecaj na pojedinca i uključuje obitelj. Kako bi se razumjelo starenje osobe (kao i njegov razvoj), potrebno je proučiti interakciju pojedinca i njegove šire i uže okoline (Despot – Lučanin, 2003).

Štifanić (2003) naglašava kako je potrebno razmisliti o sustavnijim politikama koje se tiču starijeg stanovništva. Takve bi politike bila vrlo korisne za institucionalno vođene socijalne i zdravstvene reforme kako bi se omogućila veća kvaliteta, a u nekim segmentima i potpuno drugačiji pristup starijim građanima, s nadom kako se oni neće osjećati suvišnima i potrošnima, kao što je to uobičajeno slučaj u teškim uvjetima u zemljama u tranziciji. Nadalje, možda bi na taj način bilo moguće doći do odgovora na sve više i više složenih i važnih (društvenih, zdravstvenih, pravnih, ekonomskih, etičkih) pitanja koja su stvarna i nedovoljno razmatrana u Hrvatskoj.

3. GLOBALNI DEMOGRAFSKI TRENDVI

Generalno gledajući, demografski trendovi ovise o demografskom resursu, tj. o stanovništvu. Stanovništvo (ili populacija) definira se kao „...specifičan skup osoba u kojemu svaka od njih

sudjeluje sa svojim posebnim obilježjima koja čine osnovu na kojoj se formiraju strukture stanovništva“ (Obadić i Tica, 2016:52). Broj i struktura stanovnika utječu na tijek, obujam i strukturu raspodjele, potrošnje i proizvodnje. Stanovništvo neke zemlje zapravo ima dvostruku ulogu – s jedne je strane potrošač, a s druge strane proizvodni potencijal. U tom smislu, znanost koja proučava stanovništvo s kvalitativnog i kvantitativnog stajališta naziva se demografijom (Živić, 2007). Demografija proučava sve važne faktore u ljudskim životima – njihovo rođenje i smrt, školovanje, zapošljavanje, bračno stanje, rođenje djece, umirovljenje. Neki opći pojmovi vezani za demografiju dani su u nastavku.

Prirodni prirast označava razliku između rodnosti i smrtnosti u promatranom vremenskom razdoblju (najčešće jednoj godini). Stopa prirodnog prirasta je stopa nataliteta umanjena za stopu mortaliteta, a predstavlja stopu rasta stanovništva bez obzira na migracije. Stopa nataliteta/mortaliteta godišnji je broj rođenih/umrlih na 1000 stanovnika ($n=N/P \times 1000$). Neto migracije su imigracije umanjene za emigracije na 1000 stanovnika. Uzroci mogu biti *push* i *pull* čimbenici, ekonomski, prirodni, društveni (Drvenkar, 2017).

Razvidno je kako postoje brojni izazovi u pogledu demografije i njezinog utjecaja na ekonomiju. U konačnici, demografska kretanja ne utječu na svaku regiju i zemlju na isti način. „Iako se predviđa da će se brojne države članice EU-a već u narednim godinama suočiti sa smanjenjem broja stanovnika, za druge se predviđa rast stanovništva u istom razdoblju“ (Europska komisija, 2023). Globalni demografski trendovi obuhvaćaju prenapučenost Zemlje, trend starenja stanovništva i velika učestalost migracija. Svi ovi trendovi su multidisciplinarni te ih proučavaju znanstvenici i praktičari u različitim područjima. U nastavku ovog poglavlja razmatraju se globalni demografski trendovi sa osvrtom na stanje u Hrvatskoj.

3.1. Rast broja stanovnika

Zbog boljih životnih uvjeta, napretka informacijsko – komunikacijske tehnologije te medicine, postoji trend kontinuiranog povećanja broja stanovnika na Zemlji, što u konačnici rezultira prenapučenosti i povećanjem potrošnje resursa. U pogledu svjetskog stanovništva, Zemlja je simboličkog 8-milijarditog stanovnika, tj. stanovnicu dobila u studenom 2022., na Filipinima.

Najnovije projekcije Ujedinjenih naroda pokazuju da bi globalno stanovništvo moglo porasti na oko 8,5 milijardi 2030. godine, 9,7 milijardi 2050. godine i 10,4 milijarde 2100. godine (Ujedinjeni narodi, 2022). Rast stanovništva djelomično je uzrokovan smanjenjem razine smrtnosti, što se odražava u povećanju kvalitete života te očekivanog trajanja života. Nakon

pada mortaliteta, rast stanovništva se nastavlja sve dok je fertilitet na visokoj razini. Kada fertilitet počinje padati, godišnja stopa rasta počinje padati. U 2021. prosječna fertilitet svjetske populacije iznosila je 2,3 živorođena djeteta po ženi tijekom života (Ujedinjeni narodi, 2022). Predviđa se da će globalna fertilitet dalje pasti na 2,1 živorođena djeteta po ženi do 2050. godine (Ujedinjeni narodi, 2022).

Održiva visoka fertilitet i brz rast stanovništva predstavljaju izazove za postizanje održivog razvoja. Sve više djece i mladih želi ostvariti svoje pravo na adekvatno obrazovanje, što stvara napore da se ono i osigura na zadovoljavajućim razinama kvalitete. Za zemlje, i dalje s visokom razinom fertiliteti, postizanje ciljeva održivog razvoja, osobito onih koji se odnose na zdravlje, obrazovanje i spol, vjerojatno će ubrzati prijelaz prema nižim stopama nataliteta i sporijem rastu stanovništva (Ezeh i sur., 2020).

Stope rasta stanovništva značajno se razlikuju među zemljama i regijama. U 2022. godini dvije najnaseljenije regije bile su u Aziji: Istočna i Jugoistočna Azija s 2,3 milijarde ljudi (29 % svjetske populacije), te Središnja i Južna Azija s 2,1 milijardom (26 %) (Alkema, 2020). Kina i Indija, s više od 1,4 milijarde svaka, čini većinu stanovništva u ove dvije regije.

Više od polovice predviđenog povećanja globalne populacije do 2050. bit će koncentrirano u samo osam zemlje: Demokratska Republika Kongo, Egipat, Etiopija, Indija, Nigerija, Pakistan, Filipini i Ujedinjena Republika Tanzanija. Različite stope rasta među najvećim svjetskim zemljama promijenit će svoje redoslijede prema veličini. Predviđanje Ujedinjenih naroda iz 2022. godine, da će Indija nadmašiti Kinu kao najmnogoljudnija zemlja svijeta tijekom 2023. godine, ostvarilo se. Očekuje se da će zemlje sub-saharske Afrike nastaviti rasti do 2100. i doprinositi s više od polovice očekivanog povećanja globalne populacije do 2050. godine (Ezeh i sur., 2020).

Očekuje se da će stanovništvo Australije i Novog Zelanda, Sjeverne Afrike i Zapadne Azije i Oceanije (bez Australije i Novog Zelanda) doživjeti sporiji, ali još uvijek pozitivan rast do kraja stoljeća, dok će populacije Istočne i Jugoistočne Azije, Srednje i Južne Azije, Latinske Amerike i Kariba, Europe i Sjeverne Amerike doseći svoj maksimum i početi pad prije 2100. godine (Alkema, 2020).

Zanimljivo je i da su 46 najmanje razvijenih zemalja one koje su među najbrže rastućim zemljama svijeta. Predviđa se da će se mnoge od njih udvostručiti stanovništvo između 2022. i 2050., stavljajući dodatni pritisak na resurse i postavljajući izazove postizanje ciljeva

održivog razvoja. Za mnoge zemlje i područja, uključujući neke male otočne države u razvoju, izazovi koje postavlja brzi rast kompliciraju njihovu ranjivost na klimatske promjene i porast razine mora (Gietel-Basten i Sobotka, 2020). „Pad broja stanovnika općenito snažnije pogađa ruralne regije zbog prirodnih promjena i iseljavanja nego one pretežno urbane“ (Europska komisija, 2023).

Posebno je zanimljivo i kinesko istraživanje koje su proveli Liu i Hu na podacima za razdoblje 1983. – 2008. godine (2013). Oni su empirijski ustvrdili da demografske promjene utječu na stopu gospodarskog rasta Kine. Udio radno sposobnog stanovništva ima pozitivan utjecaj na ekonomski rast, dok stopa rasta stanovništva ima negativan utjecaj, tj. stopa rasta stanovništva u pozitivnoj je korelaciji s rastom stanovništva. Teoretsko utemeljenje ovog rada znači da natalitet negativno utječe na gospodarski rast (Liu i Hu, 2013).

U konačnici, razine i obrasci fertiliteti i smrtnosti uvelike variraju diljem svijeta. Razlika u očekivanom životnom vijeku pri rođenju između određenih skupina zemalja i dalje je velika. Neke zemlje, uključujući nekoliko u pod-saharskoj Africi te u Latinskoj Americi i na Karibima, nastavljaju imati visoku razinu trudnoća u adolescentskoj dobi, s mogućim štetnim posljedicama za zdravlje i dobrobit i mladih majki i njihove djece. U 2021. godini, 13,3 milijuna beba ili oko 10 % od ukupnog broja širom svijeta, rodile su majke mlađe od 20 godina (Alkema, 2020). Ovo pokazuje da postoje ozbiljni problemi u pogledu rasta broja stanovnika na mnogo različitih razina. Rana trudnoća i majčinstvo mogu imati nepovoljne zdravstvene i socijalne posljedice, kako za mlade majke, tako i za djecu koju nose. Vlade u ovim regijama shvaćaju da je ovo velika briga i mahom su već usvojile političke mjere za poboljšanje spolnog i reproduktivnog zdravlja adolescenata (Ujedinjeni narodi, 2021).

3.2. Starenje stanovništva

Rodne nejednakosti diljem svijeta čine žene i djevojčice ranjivijima u smislu omogućavanja zdravstvene skrbi, često ih ostavljajući izloženijima većem riziku od smrti. Uz to, u nerazvijenim zemljama velika je smrtnost majki. Na globalnoj razini, međutim, žene žive prosječno duže od muškaraca. Veća smrtnost muškaraca povezana je s čimbenicima ponašanja i genetskim razlikama (Austad, 2006).

Veliki dio jaza između zemalja s najnižom i najvišom razinom očekivanog životnog vijeka pri rođenju može se pripisati razlikama u stopi smrtnosti djece ispod pet godina, što predstavlja vjerojatnost umiranja između rođenja i navršениh pet godina. Napredak u smanjenju smrtnosti djece ispod pet godina bio je znatan u posljednje vrijeme. Globalno, stopa smrtnosti djece

mlađe od pet godina pala je s 92,8 smrtnih slučajeva na 1000 živorođenih u 1990. na 37,1 2021. godine. Ipak, 20 puta veća je vjerojatnost da će dijete rođeno u sub-saharskoj Africi 2021. umrijeti prije nego što doživi svoj peti rođendan, kao djeca rođena u Australiji i Novom Zelandu. Iako je zaraza HIV-om i dalje veliki javnozdravstveni problem, smrtnost povezana s HIV-om među odraslima dosegla je vrhunac tijekom prošlog desetljeća u većini zemalja koje su bile visoko pogođene epidemijom. Zbog visoke stope smrtnosti uslijed obolijevanja od HIV-a te sporijeg rasta stanovništva, u južnoafričkoj regiji očekivano trajanje života palo sa 63,1 1990. godine na 53,1 2005. godinu. Očekivano trajanje života u ovoj se regiji ipak se povećalo nakon uvođenja odgovarajućih liječničkih tretmana, dapače i dodatno povećalo na 65,5 u 2019. godini (Ujedinjeni narodi, 2022).

Budući da globalno stanovništvo raste i, također, brzo stari, očekuje se da će se broj smrtnih slučajeva diljem svijeta povećati tijekom sljedećih desetljeća, sa 67 milijuna u 2022. na 92 milijuna u 2050. godini (UNESCO, 2022). Populacija starijih osoba raste i brojčano, i kao udio u ukupnoj populaciji. Predviđa se da će udio globalne populacije u dobi od 65 godina ili više porasti s 10 % u 2022. na 16 % u 2050. godini. Također, predviđa se i da će do 2050. broj osoba u dobi od 65 godina ili više diljem svijeta biti više nego dvostruko veći od broja djece mlađe od 5 godina, i otprilike isti kao djece mlađe od 12 godina. Zbog prednosti žena u očekivanom životnom vijeku, žene brojčano nadmašuju muškarce u starijoj dobi u gotovo svim populacijama. Globalno, žene su činile 55,7 % osoba u dobi od 65 ili više godina 2022. godine, a predviđa se da će njihov udio lagano pasti na 54,5 % do 2050. godine (**tablica 3.**) (Ujedinjeni narodi, 2022).

Tablica 3. Postotak populacije koja ima 65 godina ili je starija od toga

Regija	Postotak populacije koja ima 65 godina ili je starija od toga		
	2022.	2030.	2050.
Svijet (prosjeak)	9,7	11,7	16,4
Sub-saharska Afrika	3,0	3,3	4,7
Sjeverna Afrika i Zapadna Azija	5,5	7,0	12,5
Središnja i Južna Azija	6,4	8,1	13,4
Istočna i Jugoistočna Azija	12,7	16,3	25,7
Latinska Amerika i Karibi	9,1	11,5	18,8
Australija / Novi Zeland	16,6	19,4	23,7
Oceanija*	3,9	5,1	8,2
Europa i Sjeverna Amerika	18,7	22,0	26,9
Najmanje razvijene zemlje	3,6	4,1	6,1
Zemlje u razvoju bez izlaza na more	3,6	4,1	5,8
Zemlje u razvoju (manja otočja)	8,9	11,3	16,0
*osim Australije i Novog Zelanda			

Izvor podataka: obrada autora prema Ujedinjenim narodima, World Population Prospects 2022, https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf, pristupljeno: 22. 6. 2023.)

Diljem svijeta, osobe u dobi od 65 godina ili više premašile su broj djece mlađe od pet godina po prvi put u 2018. godini. U 2022., bilo je 771 milijuna ljudi u dobi od 65 godina ili više na globalnoj razini, 3 puta više od broja 1980. godine kada je taj broj iznosio 258 milijuna. Predviđa se da će starija populacija dosegnuti 994 milijuna do 2030. i 1,6 milijardi do 2050. godine. Kao rezultat toga, do 2050. bit će više nego dvostruko više osoba u dobi od 65 godina ili starijih od djece mlađe od 5 godina na globalnoj razini. S druge strane, smatra se da će broj osoba u dobi od 65 godina ili preko do 2050. godine globalno biti gotovo isti kao i broj djece mlađe od 12 godina. Dok je u nekim zemljama brzi rast starijeg stanovništva rezultat uglavnom održive visoke razine fertiliteti u prošlosti, kontinuirano smanjenje preuranjene smrtnosti uzastopnih generacija, glavni je pokretač u drugim zemljama. Predviđa se da će se udio osoba u dobi od 65 ili više godina globalno povećati između 2022. i 2050. godine. Na svjetskoj razini 2022. godine otprilike 10 % osoba ima 65 ili više godina (**tablica 3.**) (Ujedinjeni narodi, 2022). Predviđa se da će udio starijih osoba u svijetu dosegnuti gotovo 12 % 2030. i otprilike 16 % 2050. godine. Europa i Sjeverna Amerika imale su najveći udio starijeg stanovništva 2022., s gotovo 19 % u dobi od 65 ili više godina, a zatim Australija i

Novi Zeland (16,6 %). U obje regije može se uočiti kontinuirani trend starenja koji se i dalje nastavlja. Projekcije pokazuju da bi do 2050. svaka četvrta osoba u Europi i Sjevernoj Americi mogla imati 65 ili više godina. Također se predviđa da će stanovništvo u drugim regijama značajno ostarjeti tijekom sljedećih nekoliko desetljeća. Za Latinsku Ameriku i Karibe, udio stanovništva u dobi od 65 godina ili više mogao bi se povećati s 9 % u 2022. godini na 19 % do 2050. godine (Ujedinjeni narodi, 2022).

Slično tome, očekuje se da će se udio starijih od 65 godina u Istočnoj i Jugoistočnoj Aziji udvostručiti s oko 13 % u 2022. na 26 % u 2050. godini. Za sub-saharsku Afriku, koja ima najmlađu dobnu distribuciju, također se predviđa da će tijekom sljedećih desetljeća doći do starenja stanovništva (s otprilike 3 % stanovništva od 65 ili više godina u 2022. godini na otprilike 5 % u 2050. godini). Između 2022. i 2050. predviđa se da će starija populacija rasti po stopama iznad 3 % godišnje u Sjevernoj Africi i Zapadnoj Aziji, sub-saharskoj Africi, Oceaniji (bez Australije i Novog Zelanda) te Središnjoj i Južnoj Aziji. Unatoč ovom brzom rastu, predviđa se da će te regije imati relativno male udjele starijih ljudi 2050. godine: 13 % u Sjevernoj Africi i Zapadnoj Aziji te Središnjoj i Južnoj Aziji i 5 do 8 % u sub-saharskoj Africi i Oceaniji (bez Australije i Novog Zelanda) (Ujedinjeni narodi, 2022).

Na globalnoj razini, žene su brojnije od muškaraca u starijoj dobi. Godine 2022. žene su činile 55,7 % osoba u dobi od 65 ili više godina. Među regijama, udio žena u populaciji od 65 ili više godina najmanji je u Oceaniji (bez Australije i Novog Zelanda) (50,6 %), a najviši u Europi i Sjevernoj Americi (57,5 %), prema podacima za 2022. godinu (Ujedinjeni narodi, 2022). Uz daljnji razvoj i napredak u pogledu zdravstvene skrbi i njege, većem je broju muškaraca omogućeno doživjeti poznu dob. Zbog toga se predviđa da će se udio žena u starijoj populaciji smanjiti na 54,5 % do 2050. na globalnoj razini. Očekuje se da će se slični obrasci uočiti u svim regijama. Predviđa se da će se 2050. godine udio žena među osobama u dobi od 65 ili više godina kretati između 52 % u Sjevernoj Africi i Zapadnoj Aziji i 57 % u Oceaniji (bez Australije i Novog Zelanda) (Ujedinjeni narodi, 2021).

Trenutna dobna distribucija stanovništva ima veliki utjecaj na buduće trendove kretanja stanovništva zbog fenomena poznatog kao "populacijski zamah" (Drvenkar, 2017). Radi se o tome da se visoke stope nataliteta ne mogu promijeniti preko noći, tj. duboko ukorijenjene društvene, institucionalne i ekonomske „sile” koje su na određenom podneblju prisutne i stotinama godina ne mogu tek tako nestati. Relativna mladolikost današnje globalne populacije osigurava da će broj žena u reproduktivnoj dobi nastaviti rasti godinama, pa čak i

desetljećima. Gotovo dvije trećine očekivanog povećanja svjetske populacije između 2022. i 2050. bit će potaknuto trenutnom dobnom raspodjelom globalne populacije (Ujedinjeni narodi, 2021). U duljem vremenskom razdoblju, međutim, utjecaj današnje dobne strukture će izbljediti, a rast stanovništva će sve više ovisiti o budućem tijeku mortaliteta, ali i fertiliteti. Zbog stalnih, povišenih razina fertiliteti u sub-saharskoj Africi, utjecaj populacijskog zamaha na rast stanovništva u regiji između 2022. i 2050. godine, relativno je manje izražen (35 %) u usporedbi s utjecajem fertiliteti (43 %) (Ujedinjeni narodi, 2021).

Zemlje sa starijim stanovništvom trebale bi poduzeti korake za prilagodbu javnih programa i javne uprave rastućem udjelu starijih osoba, uključujući poboljšanja održivosti sustava socijalne sigurnosti i mirovinskog sustava te uspostavu univerzalne zdravstvene zaštite i sustava dugotrajne skrbi (starački domovi i slično) (Austad, 2006).

3.3. Migracije stanovništva

Kretanje stanovništva može biti prirodno i mehaničko. Prirodno kretanje stanovništva odnosi se na kretanje stanovništva uzrokovano prirodnim pojavama kao što su starenje stanovništva (zbog kojeg se smanjuje stopa fertiliteta, primjerice), dok su migracije uporište mehaničkog kretanje stanovništva (Drvenkar, 2017).

Iako imigranti doprinose društvima u koja useljavaju, često su ranjiviji u smislu diskriminacije, uključujući diskriminaciju plaća i sudjelovanja u radnoj snazi (Longhi, 2017; Alfarhan i Al - Busaidi, 2019). Ciljevi političkih mjera u tom bi smislu trebali biti zaštititi prava migranata, omogućiti pristup osnovnim uslugama, riješiti problem diskriminacije i promicati integraciju migranata. Sve to može oblikovati stupanj do kojeg je migracija povezana s nejednakošću unutar zemalja odredišta (Ujedinjeni narodi, 2020b). Zemlje s najvećim brojem međunarodnih imigranata u 2015. godini bile su: Sjedinjene Američke Države, Njemačka, Rusija, Saudijska Arabija, Ujedinjeno Kraljevstvo, Ujedinjeni Arapski Emirati, Kanada, Francuska, Australija i Španjolska (**slika 1.**) (Dimock, 2016). Zanimljivo je i kako je 2015. godine bilo 165 milijuna migranata više nego 1960. godine, kada se razmatra svjetska razina (Dimock, 2016).

Slika 1. Zemlje s najviše imigranata 2015. godine

Izvor: Dimock (2016)

Mjere za uklanjanje prepreka u pristupu obrazovanju, osposobljavanju i sudjelovanju na tržištu rada i promicanje priznavanja kvalifikacija stečenih u inozemstvu, također mogu igrati ključnu ulogu u maksimiziranju pozitivnih razvojnih učinaka migracije i smanjenju njezinih troškova. Uključivanje i osnaživanje migranata i izbjeglica u razvojnom planiranju također je ključno prema brojnim svjetskim strategijama, kako bi se i na taj način ojačao napredak prema održivim principima. Globalno gledano, većina vlada ima politike za olakšavanje priznavanja vještina i kvalifikacija stečenih u inozemstvu i promiču pošteno i etičko zapošljavanje radnika migranata (Ujedinjeni narodi, 2020c). Zemlje, također, sve više poduzimaju mjere za uklanjanje diskriminacije, kao i mjere za borbu protiv rasističkih djela, nasilja i ksenofobije, usmjerene protiv migranata. Unatoč ovim inicijativama, proces integracije za migrante može biti izazovan. Posljednjih godina došlo je do porasta antiimigracijskih raspoloženja, potaknutih dijelom zbog krive percepcije da su migranti prezastupljeni među primateljima socijalne pomoći i osiguranja besplatnih zdravstvenih usluga (Nauman i sur., 2018). Brojne su zemlje poduzele korake za promicanje utemeljenosti na dokazima u javnom diskursu, s ciljem rješavanja negativnih percepcija migranata i otklanjanja pogrešnih ili slabo informativnih narativa kojima je cilj zastrašiti domicilno stanovništvo (Ujedinjeni narodi, 2020c).

Također, migracije se obično odvijaju u regijama (npr. iz jedne europske zemlje u drugu europsku zemlju). Općenito, žene manje migriraju od muškaraca, a zanimljivo je i da se podigao medijan godina ljudi koji migriraju (može se povezati sa starenjem stanovništva) (Ujedinjeni narodi, 2020a).

Globalni demografski trendovi imaju velik i nezanemariv utjecaj na ekonomiju pojedine zemlje, zbog čega se u idućem poglavlju propituje utjecaj starijih stanovnika na gospodarstvo, s naglaskom na stanju u Hrvatskoj.

4. EKONOMIKA STARENJA

U ovom se poglavlju razmatra ekonomika starenja, tj. naglasak je na utjecaju starijih stanovnika na gospodarstvo. Stariji stanovnici imaju značajan utjecaj, a to se prvenstveno osjeti kroz mirovinski i zdravstveni sustav. U posljednje vrijeme, prepoznati su i kao vrlo vrijedan resurs za privatna poduzeća koja im često produžuju ugovore na pola radnog vremena zbog njihovih kvalifikacija i iskustva.

4.1. Utjecaj demografskih promjena

Najšire gledajući, demografske promjene utječu na globalni položaj regija, a time i zemalja. Kao što je vidljivo iz prethodnog poglavlja, predviđanja govore da će se udio stanovništva Europske unije u globalnom kontekstu smanjivati, zbog čega je od velikog značaja detaljno ispitati donesene populacijske politike te ih, na razini EU, revidirati. Bliska suradnja ključan je aspekt i u kontekstu pozicioniranja na globalnom tržištu. „Budući da se broj radno sposobnih stanovnika u Europi smanjuje, za održavanje gospodarskog rasta potrebno je uključiti više ljudi na tržište rada i/ili povećati produktivnost uz pomoć tehnoloških rješenja i razvojem vještina“ (Europska komisija, 2023). Ljudi danas žive dulje, zdraviji su, a mirovine su male, zbog čega postoji interes za produženjem radnog odnosa. Ipak, nije nužno da dosadašnji zaposlenik, pred mirovinu poželi produžiti ugovor na istom radnom mjestu. „Istovremeno, zbog sve većeg udjela starijeg stanovništva u EU-u raste potreba za uslugama skrbi i dovodi se u pitanje dugoročna financijska održivost naših socijalnih država“ (Europska komisija, 2023). Pa ipak, veći postotak starijeg stanovništva može motivirati pozitivnu gospodarsku dinamiku. „Dok se mladi sele u velika gospodarska središta u potrazi za obrazovanjem, osposobljavanjem i poslovnim prilikama, umirovljenici se često kreću u suprotnom smjeru. Zahvaljujući većoj mobilnosti, umirovljenici koji su i dalje aktivni mogli bi naseliti turističke regije i tako doprinijeti njihovom gospodarskom rastu“ (Europska komisija, 2023).

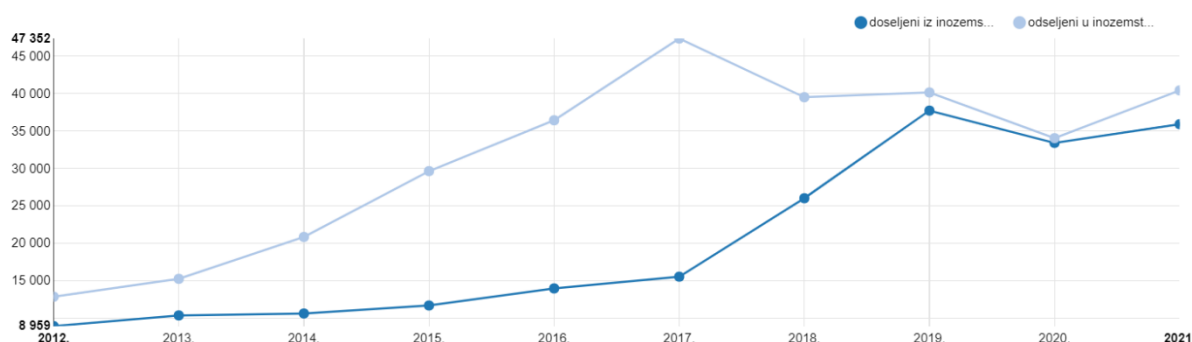
4.2. Demografsko stanje u Hrvatskoj

Republika Hrvatska, prema podacima Državnog zavoda za statistiku iz 2021. godine, ima 3.871.833 stanovnika, od čega je 1.865.129 muškaraca (48,17%) i 2.006.704 žena (51,83%) (Državni zavod za statistiku, 2021). U odnosu na Popis iz 2011., broj se stanovnika smanjio za 413.056 osoba ili 9,64% (Državni zavod za statistiku, 2021). Ovi podaci odraz su i značajnih ekonomskih migracija u potrazi za povećanjem kvalitete života, dostojanstvenim

plaćama i odnosu prema zaposlenicima. Hrvati najviše sele u Njemačku (49,7 %), zatim u Austriju (13 %), Bosnu i Hercegovinu (7,6%), Švicarsku (4,3 %), Srbiju (4,2 %), Irsku (3,3%), Italiju (2,2 %), Sloveniju (2,1 %) te ostale zemlje (13,6 %) (Državni zavod za statistiku, 2022).

„U 2021. u Republiku Hrvatsku iz inozemstva se doselilo 35 912 osoba, a u inozemstvo su se odselile 40 424 osobe. Saldo migracije stanovništva Republike Hrvatske s inozemstvom bio je negativan i iznosio je - 4 512“ (Državni zavod za statistiku, 2022). Saldo migracije stanovništva od 2012. do 2021. godine može se promotriti na **slici 2**. Kao što je vidljivo, Hrvatska ima kontinuirano iseljavanje u inozemstvo duži niz godina. Dodatno, zanimljivo je razmotriti i spolnu te dobnu strukturu onih koji useljavaju i odseljavaju. „S obzirom na spolnu strukturu, u ukupnom broju doseljenih osoba iz inozemstva veći je bio udio muškaraca (72,7%). U ukupnom broju odseljenih osoba u inozemstvo također je bio veći udio muškaraca (63,5%). Najveći broj odseljenih osoba u inozemstvo bio je u dobi od 20 do 39 godina (45,9%)“ (Državni zavod za statistiku, 2022).

Slika 2. Saldo migracije stanovništva Republike Hrvatske s inozemstvom od 2012. do 2021.

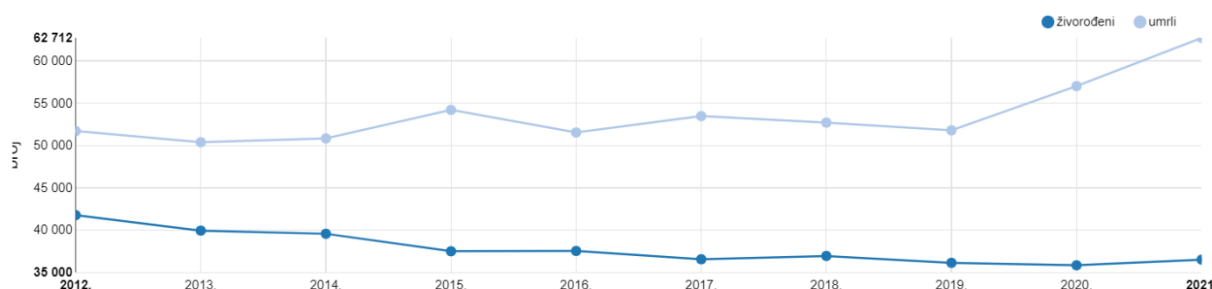

Izvor: Državni zavod za statistiku (2022)

U kontekstu ukupnih unutarnjih migracija, „najveći pozitivan saldo ukupne migracije stanovništva u 2021. (razlika između ukupnog broja doseljenih iz druge županije i inozemstva te ukupnog broja odseljenih u drugu županiju i inozemstvo) imala je Zagrebačka županija (1 746 osoba). Najveći negativan saldo ukupne migracije stanovništva imale su Brodsko-posavska županija (-1 268 osoba), Vukovarsko-srijemska županija (-1 261 osoba) i Osječko-baranjska županija (-1 222 osobe)“ (Državni zavod za statistiku, 2022).

Usporedivo s ovim je i broj živorođenih s umrlima. U Hrvatskoj je za isto razmatrano razdoblje uočen veći mortalitet od nataliteta (**slika 3.**) (Državni zavod za statistiku, 2022).

Slika 3. Prirodno kretanje stanovništva od 2012. do 2021. u Republici Hrvatskoj

Izvor: Državni zavod za statistiku (2022)

Revidiranje populacijske politike te bolji uvjeti života i rad na takvim mjerama (primjerice, izgradnja vrtića, subvencije poslodavaca i dodaci za djecu, fleksibilno radno vrijeme, decentralizacija, poticanje rasta manjih gradova, itd.) trebali bi osigurati rast zadovoljstva među stanovnicima te bolju demografsku sliku.

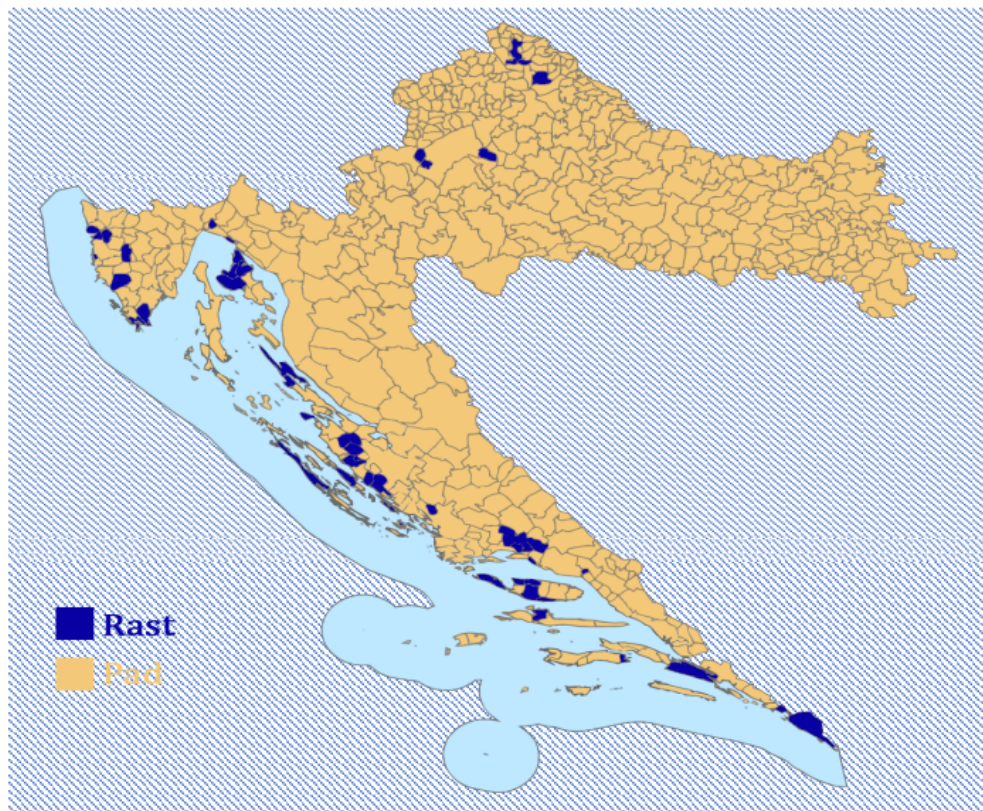
Hrvatska je od 1. srpnja 2013. godine dio Europske unije. Što se tiče same Europske unije, Europska komisija (2023) ističe kako razumijevanje uzroka i učinaka demografskih prijelaza omogućuje bolje upravljanje njihovim posljedicama i bolje korištenje njihovih mogućnosti, što u konačnici pomaže u izgradnji prosperitetne EU-a za buduće generacije. Kao glavna demografska kretanja na razini Europske unije ističu se (Europska komisija, 2023):

1. „Udio zaposlenih osoba koje rade od kuće u EU-u naglo se povećao. U 2019. od kuće je radila svaka sedma osoba, a u 2020. svaka peta osoba. U 2021. gotovo svaka četvrta osoba radila je od kuće.
2. Prosječan broj rođene djece 2020. iznosio je 1,5, što je znatno ispod 2,1, koliko je potrebno za održavanje stabilnog broja stanovnika.
3. Do 2050. udio osoba u dobi od 65 godina i više bit će oko 30 %, dok danas iznosi 20 %.
4. Broj kućanstava nastavlja rasti, a prosječna veličina kućanstva i dalje se smanjuje. Najbrže je narastao broj samačkih kućanstava, na više od 70 milijuna u 2021.
5. Nakon smanjenja očekivanog životnog vijeka tijekom pandemije bolesti COVID-19, on se nastavlja postupno povećavati. Procijenjeni očekivani životni vijek u EU-u 2021. bio je 82,8 godina za žene i 77,2 godine za muškarce.

6. Udio europskog stanovništva u svijetu se smanjuje i Europljani će 2070. činiti oko 4 % svjetskog stanovništva, dok danas čine 6 %.“

Europljani i neumoljivo stare – „...udio stanovništva u dobi od 15 do 29 godina smanjio se s 18,1 % u 2011. na 16,6 % u 2019., a zatim na 16,3 % u 2021.“ (Europska komisija, 2023). Očekuje se nastavak ovog trenda smanjenja udjela mladih, pogotovo u ruralnim regijama. Pad broja stanovnika bilježi i Hrvatska, kako je prikazano **slikom 4.** (Ivanda, 2022).

Slika 4. Rast i pad broja stanovnika u Hrvatskoj

Izvor: Ivanda (2022)

Generalno gledajući, Europljani žive dulje i zdravije nego ikad prije, međutim u Hrvatskoj postoje značajni problemi, čak i u mlađoj populaciji, u pogledu neodgovarajuće prehrane te pojave pretilosti u najranijoj dobi, zbog čega je ovo i jedan od ključnih javnozdravstvenih problema.

4.3. Utjecaj starijih stanovnika na gospodarstvo

Već se iz popisa stanovništva iz 2011. godine vidi kako Hrvatska ima vrlo staru dobnu strukturu, dapače, svrstala se među deset najstarijih nacija na svijetu (Akrap i sur., 2013). U

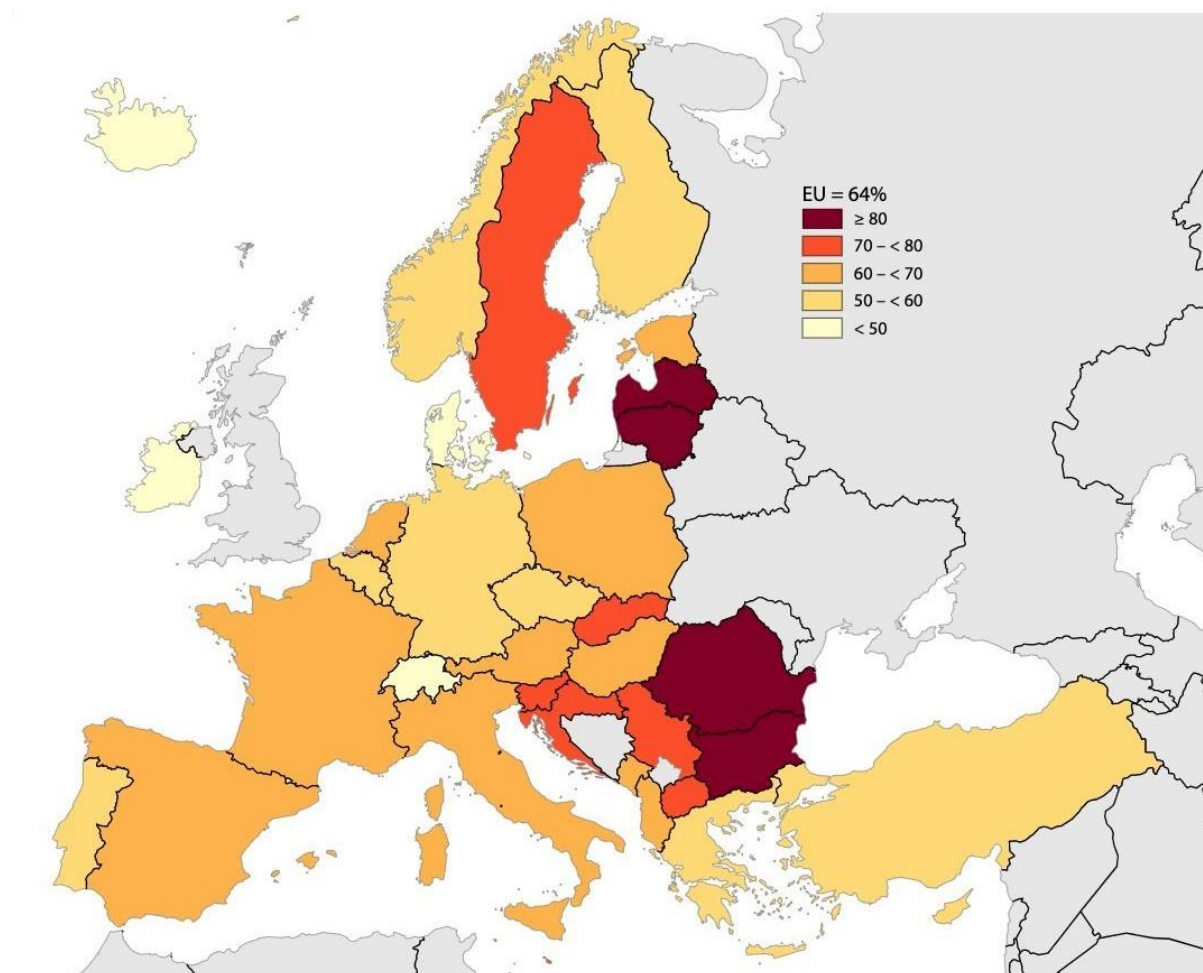
tom je smislu važno razmotriti ekonomske aspekte starenja, odnosno neposredan utjecaj starijih stanovnika na gospodarstvo. Najočitije, starenje uzrokuje porast broja umirovljenika. Prema posljednjim podacima iz 2022. godine, na jednog umirovljenika dolazi tek 1,29 radnika (Grgurić Zanze, 2022), zbog čega postoji opasnost skorog izjednačavanja broja radnika i umirovljenika, a dugoročna posljedica je i neodrživog takvog mirovinskog sustava.

Osim toga, važan je godišnji neto prirast umirovljenika. Početkom devedesetih godina, u Hrvatskoj su na jednog umirovljenika dolazila otprilike tri radnika, pa su onda i mirovine bile veće. Sada se povećala i vjerojatnost siromaštva u mirovini – procjene su da će do 2030. mirovina iznositi samo 36% plaće (Šarić, 2020). Općenito, radi se i o pritisku na cjelokupan mirovinski i zdravstveni sustav, jer kako odjednom ne bi osiromašilo mnogo građana, država bi trebala pokriti razliku do dostojanstvene mirovine. „Tekuća izdvajanja za mirovine u posljednjih dvadeset godina povećala su se s oko 5% na 11% bruto domaćeg proizvoda (BDP). U 2011. za mirovine je izdvojeno 35 milijardi kuna“ (Akrap i sur., 2013: 9).

Prema Hrvatskom zavodu za javno zdravstvo, otprilike dvije trećine Hrvata je pretilo, što Hrvatsku svrstava na samo začelje u usporedbi s drugim zemljama u Europskoj uniji (Hrvatski zavod za javno zdravstvo, 2021). Zbog nezdrave prehrane, nezdravih navika (poglavito pušenje), sjedilačkog načina života, problema sa spavanjem i nesanicom zbog stresa i urođenih predispozicija, u Hrvatskoj u poznoj dobi od kroničnih bolesti (i to uglavnom 2-3), poboljšavaju i muškarci, i žene, vršeći na taj način velik pritisak na zdravstveni sustav (Hrvatski zavod za javno zdravstvo, 2021). Osim toga, na taj se način generiraju i veliki troškovi, ne samo na liječničke tretmane, nego i zbog samih lijekova i terapija. „Hrvatska za zdravstvo izdvaja oko 8% BDP-a. Na zdravstvenu zaštitu iz obveznoga zdravstvenog osiguranja u 2011. potrošeno je oko 18 milijardi kuna“ (Akrap i sur., 2013: 9). Dodatno, istraživanja pokazuju pozitivnu korelaciju između financijskog stanja kućanstva i zdravlja ukućana, stoga je onda razvidno da siromašniji umirovljenici imaju značajnih poteškoća u pogledu zdravlja te se trošak neodgovarajuće mirovine prelijeva na teret troškova u zdravstvenom sustavu (Akrap i sur., 2013). „U kućanstvima koja jedva spajaju kraj s krajem otprilike pola osoba lošeg je ili vrlo lošeg zdravlja. Samo je 5 od 100 pojedinaca iz takvih kućanstava vrlo dobrog zdravlja za razliku od njih 34 u kućanstvima koja nemaju financijskih teškoća“ (Akrap i sur., 2013: 13). Višegodišnji kontinuitet većeg mortaliteta od nataliteta te smanjenje broja stanovnika uzrokuje pad zaposlenih zbog čega se javlja nedostatak novca u svim sustavima, pa tako i onima koji bi trebali omogućiti dostojanstvenu starost. „U Hrvatskoj je posebno izražen rizik od siromaštva: izloženi su mu svaka treća žena i svaki peti

muškarac u dobi od 65+. Rizik od siromaštva manji je kod osoba u dobi od 50 do 64 godine, izložena mu je otprilike svaka peta osoba obaju spolova“ (Akrap i sur., 2013: 9). Kao što je vidljivo iz **slike 5.**, Hrvatski stanovnici stariji od 65 godina u iznimnom su riziku od siromaštva (Eurostat, 2020).

Slika 5. Rizik od siromaštva za građane 65+

Izvor: Eurostat (2020)

Ono što je zapravo ključno kada se razmatra rizik od siromaštva su socijalni kontakti i briga obitelji za svoje najstarije članove. U Hrvatskoj je duboko ukorijenjena svijest o brizi za druge, zbog čega ne izostaje kontakt s roditeljima kada se umirove, a bake su najčešće i angažirane oko unuka. Osim u socijalnom kontekstu, obitelji se i novčano i materijalno brinu za najstarije članove: „Financijske ili materijalne darove/potpore najviše dobivaju osobe u dobi od 75 godina i više. Najčešći razlozi davanja darova ili potpora članovima kućanstva ili osobama izvan njega jesu podmirenje osnovnih životnih potreba i važni obiteljski događaji (rođenje, vjenčanje itd.)“ (Akrap i sur., 2013: 20). Osim svojih bližnjih, Hrvati su skloni

pomoći i susjedima, zbog čega je ova skupina na drugom mjestu nakon obitelji kojoj su najskloniji pomoći (Akrap i sur., 2013). Pa ipak, teže je onima koji žive u samačkim kućanstvima: „Gotovo svako drugo samačko kućanstvo u kojem žive osobe od 50+ ima velike teškoće u spajanju kraja s krajem zbog mjesečnoga dohotka koji ostvaruju. Najmanje financijskih teškoća imaju kućanstva u kojima supružnici/ partneri žive s ostalim članovima kućanstva (djeca, roditelji, unuci itd.)“ (Akrap i sur., 2013: 22). Samačka ženska kućanstva u većem su riziku jer tradicionalno žene rade u manje plaćenim zanimanjima, zbog čega su im i mirovine manje (Matković, 2008). Iako je općepoznato da Hrvati vole ulagati u nekretnine, dio starije populacije ima i neki oblik štednje, ali i životno osiguranje te određene pokretne (najčešće automobil) (Akrap i sur., 2013).

Zbog sve neizvjesnijeg zakonodavnog okvira u pogledu mirovina (kada otići u mirovinu, na način da se ostvari i puna starosna, i puna stažna, neizvjesnost u pogledu izmjena zakona pred odlazak u mirovinu), mnogi se radnici pred kraj radnog vijeka osjećaju pesimistično (Akrap i sur., 2013). „Hrvati u prosjeku izlaze iz radne snage sa 60,6 godina, a zaposleni u EU-27 sa 61,6 godina“ (Akrap i sur., 2013:9).

Dodatno, s obzirom na to da je od uvođenja eura prosječna mirovina postala jedva dostatna za preživljavanje (oko 320 eura), sve se više umirovljenika odlučuje zaposliti na pola radnog vremena (Simmonds, 2023). Neki od njih traže aktivniji život, no većina živi na rubu siromaštva bez ikakve druge mogućnosti osim nastaviti raditi – problem je zajednički mnogim drugim europskim zemljama. Mirovinu manju od 1000 kuna prima 15.546 umirovljenika, odnosno 55,31 % umirovljenika ima mirovinu ispod prosječne od 320 eura. Od početka 2019. godine postupak za ostvarivanje prava na starosnu mirovinu postao je zahtjevniji, a istodobno su trajno smanjene prijevremene mirovine. Znak je to problema s hrvatskim mirovinskim sustavom koji već tridesetak godina pokušava pronaći “pravu formulu”. Prema zakonskom mirovinskom sustavu, svi oni rođeni nakon 1963. godine dužni su raditi do 65. godine života, osim ako su već navršili 41 godinu rada. Svi rođeni nakon 1966. moraju raditi do 67. osim ako su navršili 41 godinu rada. S obzirom na današnje probleme – poteškoće s pronalaskom i zadržavanjem posla, sve nesigurniji rad i neuobičajene ugovore o radu, osobito za mlade ljude – radnicima će biti sve teže navršiti 41 godinu staža prije 67. godine života. Ovo postignuće sada izgleda kao san za većinu ljudi. S druge strane, iznos prijevremene starosne mirovine trajno se umanjuje za 0,3 % za svaki mjesec prije navršene mirovine, odnosno za 3,6% godišnje, do 18 % za pet godina prije mirovine. Umanjenje je trajno i ne ovisi o duljini

navršenog mirovinskog staža (Kuzmanić i Perić, 2019). Zbog toga se sve više umirovljenika odlučuje raditi.

U Hrvatskoj je 2004. godine postalo legalno raditi s nepunim radnim vremenom nakon odlaska u mirovinu, ali samo za one koji su ostvarili pravo na starosnu mirovinu, dakle za muškarce starije od 65 godina i žene starije od 62 godine. Od početka 2019. svi imaju pravo, uključujući i one koji su ostvarili prijevremene starosne mirovine, umirovljene vojne djelatnike, policijske službenike i druge službenike. Prema podacima Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje za 2019. godinu, u Hrvatskoj je tada radilo 11.558 umirovljenika, 6.931 muškarac i 4.627 žena (Kuzmanić i Perić, 2019). Umirovljenici u Hrvatskoj uglavnom rade u tehničkim i stručnim djelatnostima te u zdravstvu i trgovini² Osim financijske motivacije, motivacija umirovljenicima za povratak na posao je i druženje te socijalni kontakt s drugim ljudima. „Stopa zaposlenosti starijih radnika (dob 55 – 64) u Hrvatskoj je 2018. s 42,5% bila najniža u EU“ (Smolić i sur., 2020:2). Ovo je zapravo ispod postavljenih strateških okvira EU-a koji nastoje da to bude 50 % (Smolić i sur., 2020; Akrap i sur., 2013).

Broj stanovnika u EU koji trebaju ili će trebati dugotrajno stambeno zbrinjavanje i usluge, a ujedno i okruženje koje zadovoljava njihove funkcionalne sposobnosti (primjerice, rampe za invalide, dizala u stambenim zgradama u koja stanu različita pomagala, i sl.), porast će sa sadašnjih 16 milijuna na 25 milijuna u sljedećih 20 godina (Bogataj i sur., 2023). Za više od 60% njih uvjeti stanovanja u obiteljskom okruženju (sadašnja sredina u kojoj žive) nisu odgovarajući, što je slučaj u gotovo svim članicama EU. Stoga će biti potrebno subvencionirati odgovarajuću stanogradnju (Bogataj i sur., 2023).

Iako se možda čini kako postoje mnogi izazovi i problemi koji proizlaze iz demografskih trendova koji se prisutni u Hrvatskoj, postoje i mnoge prilike za poduzetnike, o čemu će više riječi biti u narednom poglavlju.

² Uoči ljetne sezone raspisali su se oglasi za zapošljavanje umirovljenih sezonskih radnika. Jedan od njih bio je posebno inventivan: trgovački lanac Spar umirovljenicima je predlagao skraćeno radno vrijeme koje je uključivalo dva slobodna dana, topli obrok, plaćene putne troškove i isplatu u prvom tjednu u mjesecu. Ponudili su i „slobodno vrijeme za kupanje i sunčanje“ uz ručnik i kremu za sunčanje na poklon (Kuzmić i Perić, 2019).

5. OPĆENITO O PODUZETNIŠTVU

U ovom se poglavlju iznose razmatranja o poduzetništvu i poduzetnicima. Dani su tipovi poduzetnika i odabrane karakteristike uspješnih poduzetnika.

5.1. Općenito o poduzetništvu i poduzetniku

Pojam poduzetnik (engl. *entrepreneur*), prema Jelavić i Ravlić (1995:60) može se definirati kao „...osoba nadarena poslovnim duhom i rukovodnim sposobnostima, bogata znanjem o poslovima i ljudima, odlučna i spremna da preuzme rizik upravljanja poduzećem na temelju inovacija i stalnog razvoja, kako to u knjizi Ekonomika poduzeća, navodi prof. P. Ravlić ili jednostavnije kao poslovni čovjek koji ulaže svoj novac u određeni poslovni pothvat nadajući se zaradi, odnosno dobiti, a što proizlazi iz definicije poduzetnika u Poslovnom rječniku Republike Hrvatske.“ Pojam se prvi puta spominje 1725. godine: „Sam pojam poduzetnika u ekonomsku je znanost prvi uveo Ricard Cantillon u Raspravi o naravi trgovine (1725), gdje je poduzetnike prikazao kao zakupnike zemljišta, trgovce, manufakture, graditelje itd. ali i liječnike, slikare i odvjetnike, naglašujući neizvjesnost i rizik u njihovu poslovanju Adam Smith, ovisno o tome rade li poduzetnici i sami ili stječu kapital, razlikuju poduzetnike koji to čine: marljivošću i štedljivošću; poslovnim špekulacijama; i poslovnim inovacijama“ (Jelavić i Ravlić, 1995:58). Dakle, razvidno je kako je poduzetnik ustrajna, hrabra i kreativna osoba spremna poduzeti određene rizike kako bi maksimizirala profit, uz ograničene resurse na raspolaganju.

Za poduzetnika važno je da razumije koncept investiranja vremena – s kim ga, kako i koliko trošiti određuje uspjeh. Uspješna i „zdrava“ poduzeća nastoje razvijati snažne veze između poduzetnika i svakog zaposlenika. U konačnici, čovjek je prosjek pet ljudi u čijem se društvu najčešće kreće. To osnažuje i poduzeće. Poduzetnik treba, kada bira osobu, odabrati je zbog talenta, a ne samo iskustva, inteligencije ili odlučnosti; kada postavlja očekivanja, mora definirati rezultat, ali ne „ispravne“ korake. Kada motivira osobu, treba se usredotočiti na jake strane, a ne slabosti. Kada razvija osobu, pomaže joj otkriti kako da bude na pravom mjestu (ne samo kako da se uspne jednu stepenicu više) (Chang i Wyszomirski, 2015).

Vještine i znanja potrebni za bavljenje poduzetništvom ključni su elementi sudjelovanja u suvremenom društvu. Poduzetništvo se može razmatrati kroz više razina – kao poslovni pothvat, kao pretvaranje svake prilike u kapital ili kao inovacija, sa socijalnim i zelenim implikacijama. Poduzetništvo je „...proces kreiranja nečeg novog, s dodavanjem vrijednosti, uz ulaganje potrebnog vremena i napora, prihvaćajući financijske, emocionalne i društvene rizike i ostvarujući nagradu kao monetarno ili osobno zadovoljstvo i neovisnost“ (Delić, n.d.).

Na svakom je poduzetniku da razvije vlastiti stil upravljanja u skladu sa svojom osobnošću, rezultatima i reputacijom koju želi imati, a uvijek je korisno nešto novo pročitati ili poslušati novo mišljenje.

5.2. Tipovi poduzetnika i odabrane karakteristike poduzetnika

Poduzetnik nastoji uložiti svoj novac u pothvat koji će mu donijeti prosperitet. postoje brojne definicije poduzetnika, a u ovom su poglavlju izdvojene neke:

„Poduzetnik je osoba koja posluje na vlastiti rizik, raspolaže sredstvima potrebnim za određenu gospodarsku djelatnost i samostalno donosi odluke koje se odnose na tu djelatnost, organizira i kombinira proizvodne činitelje, koordinira njihovo djelovanje, nadzire, rukovodi i upravlja cjelokupnim radom i poslovanjem“ (Škrtić, 2006:16).

„Poduzetnik je osoba koja riskira: novac, zdravlje, vrijeme, društveni ugled, ponekad i obiteljske odnose, a sve kako bi osmislio i razvio na profitu inovativan proizvod ili uslugu, najčešće nudeći svoju kreativnost i inovativnost“ (Kružić, 2007:168).

„Poduzetnici su pravne ili fizičke osobe koje na različite načine i uz različite kombinacije relevantnih činitelja spajaju poduzetničke ideje s potrebitim kapitalom, organiziraju proizvodnju, trženje ili usluživanje, pokušavajući zadovoljiti neku potrošačku potrebu, povratiti uloženi kapital i kontinuirano zarađivati željeni, odnosno što veći profit, pri čemu osobno preuzimaju sve rizike i odgovornosti glede budućih učinaka (dobiti ili gubitka) svoje poduzetničke djelatnosti“ (Kuvačić, 2002:15).

Zasigurno jedan od najzanimljivijih opisa psihološkog profila poduzetnika daje Kuvačić (2002:18) koji navodi da promišljajući psihološki profil prosječna poduzetnika „...stručnjaci konstatiraju da se ništa pouzdano ne može reći o tipu osobe koja napušta sigurno i relativno unosno zaposlenje te počinje vlastiti biznis, ili pak o osobi kojoj su potonule baš sve lađe, pa ipak pokušava sklepati malu splav kojom će ponovno zaploviti olujnim poduzetničkim

morem. Većina psihologa drži da poduzetnici dolaze iz obitelji u kojima roditelji postavljaju visoke standarde glede rezultata svoje djece, potiču im samopouzdanje i otklanjaju svaku strogost. U većini slučajeva poduzetnici su fizički i mentalno zdrave, vrlo radišne – zarazno radoholične i fizički izdržljive osobe, jer obično, kako kaže talijanska poslovice, pobjeđuje onaj tko izdrži. Oni su jako ambiciozni, ali ne i nezdravo ambiciozni ljudi te znaju da ništa nije nemoguće; postoje putovi koji vode do svega, a iskažemo li dovoljno volje, uvijek bismo trebali imati i dovoljno sredstava.” Zbog toga su u nastavku dane neke poduzetničke osobine koje su ključne za uspješno vođenje poduzeća.

U ovom poglavlju razmotrene su neke ključne karakteristike uspješnih poduzetnika. Za početak, dani su i najčešći tipovi poduzetnika.

Generalno gledajući, poduzetnici se mogu podijeliti na četiri tipa: izumitelje, vlasnike malih poduzeća, vlasnike obiteljskih tvrtki i online poduzetnike (Perry, 2022):

1. Izumitelji

Ove osobe žele stvoriti nešto zbilja veliko, po čemu će ih pamtiti. Oni mogu zamisliti proizvode ili poslovne ideje koje još ne postoje - i raditi na tome da ih pretvore u stvarnost. Primjeri ovakvih poduzetnika su Steve Jobs, Bill Gates, a u Hrvatskoj Mate Rimac.

2. Vlasnik malog poduzeća

Ti ljudi vode sve, od malih konzultantskih tvrtki do popularnih lokalnih restorana. Oni razumiju vrijednost napornog rada i vođenja talentiranog tima zaposlenika. Uspješni mali poduzetnici mogu se brzo razviti, ali za poduzetnika je važno da taj rast bude kontroliran kako se nakon naglog rasta ne bi dogodio nagli pad.

3. Online poduzetnik

Bilo da se radi o sporednom poslu ili poslu s punim radnim vremenom, ovi poduzetnici čine da Internet radi za njih. Oni mogu prodavati proizvode na društvenim mrežama i prodajnim stranicama, održavati popularan v/blog ili razvijati softvere za distribuciju na mreži. No, bez obzira na sve, oni imaju izravan odnos s klijentima putem svog internetskog poslovanja.

4. Vlasnik obiteljske tvrtke

Načelno, ovi poduzetnici kreću „iz svoje garaže“. Primjerice, obiteljska vodoinstalaterska tvrtka mogla bi koristiti svoju kućnu garažu za skladištenje opreme. Iako ovi poduzetnici načelno nemaju dodatan trošak najma ili održavanja prostora,

velike tvrtke, nastale iz obiteljskog poslovanja, imaju značajne troškove, značajnu dobit i velik broj zaposlenika.

Pokretanje novog posla uključuje i određenu količinu rizika. Poduzetnik može učiniti sve prema pravilima (na što može utjecati), a da se ipak njegova zamisao ne ostvari onako ili kada je on zamislio, zbog vanjskih čimbenika. Iako ne postoji formula za uspješno poduzetništvo, postoje dobre i loše karakteristike poduzetnika. Na primjer, loše je ne priznati svoju pogrešku i ustrajati u tome. S druge strane, dobro je ostati discipliniran. Danas postoje brojne radionice, stručna i popularna literatura koja može biti od pomoći poduzetnicima da razviju vještine vođenja kako bi motivirali sebe, i druge, te osobne vještine (ostati usredotočeni, zdravi i ne skretati na putu prema ciljevima). Neke vještine i kvalitete uspješnih poduzetnika su (Perry, 2022):

1. **Disciplina:** Poduzetnici, pogotovo na početku svoje karijere, moraju raditi – čak i kada im se to ne da. Ono što je pogotovo izazovno je kada osoba radi za drugoga, a u slobodno vrijeme radi na pokretanju vlastitog posla. Potrebna je velika samodisciplina kako bi se slobodno vrijeme ulagalo u novi posao.
2. **Znatiželja:** Najbolji poduzetnici uvijek žele naučiti više. Postavljaju mnoga pitanja i traže prilike za razvoj sebe i svog poslovanja. Ovi ljudi ne razmišljaju o onome što misle da znaju. Umjesto toga, mijenjaju svoje mišljenje kada se iznesu nove informacije. Znatiželja za učenjem samo je dio njihovog pristupa svijetu.
3. **Kreativnost:** Ovo je iskra koja pokreće mnoge uspješne *startupe*. Kreativnost nije samo za kreativce, to je vještina koju svatko može njegovati. Poduzetnici uvijek traže kreativne načine rješavanja problema ili pružanja usluge, često s ograničenim resursima. Inspiraciju traže na mnogo različitih mjesta. Kako bi poduzetnik njegovao ovu vještinu, treba se osloniti na navike koje podržavaju kreativnost. To može biti glazba, meditacija, neki hobi ili upoznavanje novih ljudi.
4. **Spremnost da se nešto isproba:** Eksperimentiranje i preuzimanje rizika ključni su za poduzetnički način razmišljanja. Poduzetnik treba biti spreman isprobati nove stvari i gledati kako ne uspijevaju. Svaki neuspjeh je prilika za učenje i poboljšanje. Međutim, poduzetnik treba pažljivo odabrati s čim će eksperimentirati kako bi što brže došao do rezultata. Poduzetnicima se savjetuje da se obrate skupini prijatelja od povjerenja, da pročitaju studije slučaja i sagledaju istraživanje tržišta kako bi vidjeli postoji li odgovarajuća potražnja i bili u tijeku s najnovijim vijestima u industriji.

5. Iskrenost: U poslovnom svijetu, pogotovo na početku, poduzetnici su pouzdani koliko su iskreni. Poštenje je važna karakteristika svakog vođe. Na ovaj se način stječe reputacija snažnog i iskrenog komunikatora, a zaposlenici će znati cijeliti ovakvo vodstvo. Klijenti će znati da poduzeće može ispuniti svoja obećanja. Ljudi će biti spremniji posuditi novac za sljedeću poduzetničku ideju. Zajednica će podržati ovakve poduzetnike u teškim vremenima.
6. Uvijek imati plan: Uspješne tvrtke malo što prepuštaju slučaju. Gledaju daleko u budućnost, s rezervnim planovima za prilagodbu neočekivanim događajima. Uspješan poduzetnik trebao bi imati viziju vlastite tvrtke za 5-10 godina. SMART metodologija dobar je alat za poduzetnike kada propituju svoju viziju poduzeća. Svaki cilj trebao bi se nadograđivati na prethodni, približavajući poduzeće realizaciji vizije. Također, plan treba biti fleksibilan jer se tijekom godina može puno toga promijeniti.
7. Razumijevanje vrijednosti brige o sebi: Uspješni poduzetnici razumiju da se ponekada treba posvetiti sebi kako bi se odmoreni i ojačani, s novim idejama, vratili svakodnevnim bitkama. Zaposlenici također ponekada trebaju odmor, što uspješan poduzetnik treba imati na umu te im pružiti mogućnost zajedničkog druženja kroz različite aktivnosti. Treba se pobrinuti da razumiju vrijednost svog rada i potaknuti ih da se odmore kada im je to potrebno. Oni će uzvratiti pozitivnim stavom i jačom radnom etikom.
8. Preuzimanje rizika: Oni koji preuzimaju rizik, često se dobro snalaze kao poslovni lideri. Ali, treba biti jasan u svom pristupu i imati rezervni plan spreman, ako stvari krenu po zlu. Ovo je karakteristika dobrog poduzetnika jer vlasnici poduzeća često moraju skrenuti s utabanih staza. Ovo može biti zastrašujuće, ali poduzetnici moraju ostaviti svoje strahove po strani i poduzeti potrebne korake kako bi svoju viziju i ostvarili.

Moderni lideri trebaju ispuniti sve s popisa menadžerskih vještina koji je u suvremeno doba jako dugačak. Najvažnijim (komparativnim prednostima) za poduzetnike smatraju se: uvjerljivost, rješavanje problema, komunikacijske vještine, fleksibilnost, samomotivacija. Uz pomnu obuku, planiranje i izvođenje, poduzetnik već u prvoj godini poslovanja može stvoriti jake temelje za razvoj i rast poduzeća.

6. STARENJE STANOVNIŠTVA KAO PODUZETNIČKA PRILIKA: SREBRNA EKONOMIJA

Srebrna ekonomija temelji se na promjeni pristupa prema starijim osobama koje su prije bile zanemarene kao potencijalni kupci. Srebrna ekonomija obuhvaća širok pojam koji se odnosi na razmatranje starije populacije. To je zapravo gospodarska aktivnost povezana s izravnim i neizravnim obrascima kupnje i potrošnje ljudi starijih od 50 godina starosti (Butt i sur., 2021). Prema Tambur (2016), srebrna ekonomija obuhvaća jedinstveni presjek ekonomskih aktivnosti koje se odnose na proizvodnju, potrošnju i promet dobara i usluga relevantnih za starije osobe, kako za javna, tako i za privatna poduzeća, uključujući izravne i neizravne učinke. Pojam srebrna ekonomija također predstavlja izazove i mogućnostima, što uključuje pružanje usluga populaciji koja stari (Zsarnoczky, 2016).

Godinama su prevladavali rašireni negativni stereotipi o starosti, iako su sve veća heterogenost i različite slike starijih osoba povezane s određenom dobi, promjene u zahtjevima koji se odnose na proizvode i usluge, kao i sve veća kupovna moć ove skupine, pridonijeli promjeni ovakvog razmišljanja. U recentno vrijeme, dobavljači proizvoda i usluga počeli su ovu skupinu smatrati financijski jakom te razvijati i unaprjeđivati svoje proizvode i usluge kako bi udovoljili zahtjevima ove skupine (Eitner i sur., 2011). Stariji potrošači troše dvostruko više od mlađih generacija, kupuju više investicijskih nekretnina, kupuju nove automobile, putuju češće i doslovno kupuju više proizvoda bolje kvalitete (Meiners i Seeberger, 2010).

Ovo tržište sve je više prepoznato kao strateško polje djelovanja sa stajališta kako kvalitete života starijih, tako i općenito javnosti. Sumarno, ono pruža mogućnosti za održiv i nesmetan društveni i gospodarski razvoj. Stoga su starije osobe cijenjene kao potrošači sposobni apsorbirati veću količinu dobara i usluga (Cutler i Hendricks, 2001).

Istraživači u ovom području (Eitner i sur., 2011, Beard i Petitot, 2010, Ahtonen, 2012) ukazuju na sljedeća nova područja razvoja inovativnih rješenja za starije osobe:

- korištenje moderne tehnologije, posebice informatike, za veću udobnost i neovisnost starijih osoba (npr. pametna kuća)
- osiguranje dugotrajne profesionalne djelatnosti – stjecanje suvremenih kvalifikacija, vještina i znanja potrebnih za uspješan nastavak karijere
- u smislu zdravlja i imidža – sve mjere koje imaju za cilj poboljšanje zdravstvenog stanja, kondicije (uključujući, posebno, one preventivnog karaktera), kao i mjere podizanja samopoštovanja pojedinaca odgovarajućim kozmetičkim zahvatima
- tržište proizvoda i usluga za potrebe pacijenata, starijih osoba s invaliditetom, zdravstvenih djelatnika, bolnica, njegovatelja u domovima za starije
- razvoj specijaliziranih usluga u području obrazovanja i kulture kao odgovor na želju za postizanjem više razine obrazovanja i bolje raspolaganje slobodnim vremenom, promicanje mobilnosti i slobodnog vremena, zdravog stila života
- novi oblici društvene i međugeneracijske integracije.

U Europskoj su uniji sve izraženije potrebe za rješavanjem ove problematike, što se očituje i u financiranju različitih istraživačkih projekata, primjerice Istraživački projekt H2020 NESTORE (usmjeren na razvoj integriranog portfelja inovacija za zdravo starenje europskih građana) (Lettieri i sur., 2022).

U Europskoj uniji srebrna ekonomija usmjerena je na razvoj strategija za pomoć starijoj populaciji, uglavnom u smislu stvaranja usluga temeljenih na inovacijama i tehnologiji. U tom smislu, dio znanstvenika se usmjerio i na istraživanje integracije informacijsko-komunikacijsko tehnologija u svakodnevni život, i na koje bi načine digitalna transformacija olakšala život starijoj populaciji (Butt i sur., 2021). Ovo je također jedan značajan vid poduzetničkih prilika, prilika koje nisu još istražene i gdje nema još mnogo inovacija, stoga ne bi bilo čudno da se cjelokupan dio tog sektora okrene ovoj specifičnoj niši. Primjerice, Butt i sur. (2021) predlažu uvođenje posebnih poduzetničkih inkubatora i platformi (tzv. *Digital Silver Hub*) koje će se specifično baviti rješavanjem upravo ovih pitanja i poticati inovacije u tom području.

S druge strane, osim poduzetničkih prilika koje kao ciljanu skupinu uključuju starije osobe, postoji i namjera poticanja starije populacije da se okuša u poduzetničkim vodama. Postoji politička namjera na međunarodnoj (EU), nacionalnoj i regionalnoj razini poticati poduzetništvo i samozapošljavanje starijih osoba (Kautonen i sur., 2017; Isele i Rogoff, 2014). No, ipak, sadašnje političke mjere više-manje idu u prilog mladim poduzetnicima i

novosnovanim poduzećima. Mladi se smatraju kreativnima, inovativnima, kompetitivnima, što se obično pripisuje uspješnim poduzetnicima. Također, brojni tečajevi na sveučilištima, poslovnim školama i sl., ohrabruju i pripremaju mlade da preuzmu rizik samozapošljavanja i vođenja vlastitog poduzeća (Kautonen, 2013). Unatoč tome, postoje stariji poduzetnici koji su postigli nezanemariv, dapače, svjetski uspjeh u podmakloj dobi.

U ovom je poglavlju napravljen i detaljniji pregled literature koji se tiče srebrne ekonomije. Prvo je prikupljena relevantna znanstvena literatura (rad autorice). Korišten je alat Ekonomskog fakulteta u Zagrebu Summon koji objedinjuje baze podataka. Odabrani članci su članci iz relevantnih znanstvenih časopisa, u otvorenom pristupu. Kao ključne riječi, tj. parametri pretrage, odabrane su: "silver economy" ; opportunities ; entrepreneurs, što znači da relevantni članci striktno moraju sadržavati izraz "silver economy". Osim toga, uključen je filter spominjanja u ključnih riječi u punom tekstu članaka. Pregledani su članci samo na engleskom jeziku u području ekonomije i poslovanja. Na taj se način, u cjelokupnom promatranom periodu (zadnjih 10 godina i više), filtriralo samo 13 radova u periodu kada je provedeno istraživanje, tj. od 26. lipnja 2023. do 03. srpnja 2023. godine. Za detaljniju analizu odabrano je deset članaka (**tablica 4.**), a analizom se razmatraju period i mjesto provedbe istraživanja, metodologija rada, itd.

Tablica 4. Odabrani članci

Redni broj	Autor	Naziv rada	Godina objave	Razmatrani period i mjesto provedbe istraživanja	Metodologija
1.	Akanni, M. T.; Čepar, Ž.	Impact of Population Ageing on Unemployment and Entrepreneurial Activity: the Case of Slovenia	2015.	210 općina, 2009. godina, Slovenija	Višestruka regresijska analiza, rabili sekundarne podatke (Statistical Office of Republic of Slovenia and Employment Service of Slovenia)
2.	Binet, M.E.; Facchini, F.	The factors determining firm start-ups in French regions and the heterogeneity of regional labor markets	2014.	1995. – 2004., Francuska	Prostorna statistika (engl. <i>spatial statistics</i>); dinamički panel (engl. <i>dynamic panel data</i>)
3.	Richert-Kaźmierska, A.	Is There any Demand For the Workers Aged 50+ in Poland?	2013.	2010. – 2035., Poljska	pregledni rad temeljen na sekundarnim podacima
4.	Fachinger, U.	Senior Entrepreneurship. Self-employment by Older People – an Uncharted Territory	2019.	2015., EU	pregledni rad temeljen na sekundarnim podacima
5.	Dragusin, M.,	Social Entrepreneurship -	2015.	2014. –	Podaci prikupljeni kroz

	Welsh, D., Grosu, R.M., Iosif, A.E. Zgura, I.D.	Innovative Solutions' Provider To The Challenges Of An Ageing Population: The Case Of Romanian Retirees		2015., Rumunjska	pilot-projekt <i>Senior Active Platform</i>
6.	Soloveva, T., Popov, A., Caro, A., Li, H.	Social Innovation in Spain, China and Russia: Key Aspects of Development	2018.	2017., Španjolska, Kina, Rusija	Komparativna analiza stanja u zemljama, studija slučaja
7.	Barska, A., Šnihur, J.	Senior as a Challenge for Innovative Enterprises	2017.	2016., Poljska	Primarno istraživanje, 345 ispitanika u pokrajini Lubuskie, Poljska
8.	Klimczuk, A.	Comparative analysis of national and regional models of the silver economy in the European Union	2016.	2012. – 2014., zemlje EU	Pregledni rad, studija slučaja
9.	Rogelj, V., Bogataj, D.	Social infrastructure of Silver Economy: Literature review and Research agenda	2019.	2018. , zemlje EU	pregledni rad temeljen na sekundarnim podacima
10.	Zielińska- Szczepekowska, J.	What Are the Needs of Senior Tourists? Evidence from Remote Regions of Europe	2021.	2014., Finska, Latvija, Poljska, Slovačka, Mađarska, Bugarska, Španjolska, Irska i Grčka	Primarno istraživanje utemeljeno na anketama i intervjuima sa starijim osobama (1705 ispitanika)

Izvor: izrada autora

Nadalje, **tablicom 5.** istaknuti su ključni zaključci svakog razmatranog rada.

Tablica 5. Ključni zaključci odabranih članaka

Redni broj	Naziv rada	Godina objave	Ključni rezultati i zaključci rada
1.	Impact of Population Ageing on Unemployment and Entrepreneurial Activity: the Case of Slovenia	2015.	<ul style="list-style-type: none"> - Rezultati regresijske analize potvrđuju prvu hipotezu: općine s višim indeksom starenja i višom prosječnom dobi također imaju višu stopu registrirane nezaposlenosti. Ako je indeks starenja (prosječna starost) veći za 1 %, stopa registrirane nezaposlenosti veća je u prosjeku za 0,532 % do 0,670 % (za 2,431 % do 3,379 %), <i>ceteris paribus</i>. Regresijska analiza također potvrđuje i drugu hipotezu: općine s višom prosječnom starošću također imaju niži broj poduzeća na 100 stanovnika. Ako je prosječna starost veća za 1% (za 1 godinu), broj poduzeća po 100 stanovnika manji je u prosjeku za 1,7 % (za 0,182 poduzeća), <i>ceteris paribus</i>. - starenje stanovništva, bez odgovarajućeg rješavanja toga, posljedično dovodi do nižeg ekonomskog blagostanja. To dodatno naglašava važnost primjene odgovarajuće demografske i socijalne politike u kontekstu zbivanja na tržištu rada.

2.	The factors determining firm start-ups in French regions and the heterogeneity of regional labor markets	2014.	<ul style="list-style-type: none"> - regionalni čimbenici koji određuju osnivanje novih tvrtki razlikuju se među sektorima. - Znatan je razvoj tvrtki koje nude usluge starijoj populaciji, tj. starija populacija građana je ciljana skupina - svaki pokušaj smanjenja regionalne nezaposlenosti mora rješavati regionalne specifičnosti tržišta rada, ne može se primijeniti "univerzalan recept" - decentralizirana regionalna vlast ima značajnu ulogu u promicanju poduzetništva - izbjeglice imaju značajan utjecaj na sektor nekretnina, usluga i trgovine. Značajnost utjecaja ovisi o regiji. - povećanje broja dana nezaposlenosti smanjuje vjerojatnost samozapošljavanja - diplomanti (osobe koje su završile neku razinu studija) teško se odvažuju na pokretanje vlastitog posla, nego se radije zapošljavaju u već postojećim poduzećima - veći dohodak imaju oni poduzetnici koji su prethodno radili kod nekog drugog, nego oni koji kreću sami raditi bez prethodnog iskustva
3.	Is There any Demand For the Workers Aged 50+ in Poland?	2013.	<ul style="list-style-type: none"> - Brojni su razlozi nezainteresiranosti za zapošljavanje novih radnika 50+ i poticanje već zaposlenih da ostanu u tvrtki - Ključni uzroci su različiti i razlikuju se ovisno o poduzeću, ali i interesnoj skupini (sa stajališta poslodavaca, samih ljudi 50+, organizacijske kulture poduzeća, čak i do makroaspekata) - Studije navedene u članku pokazuju da je određena niska potražnja za radnom snagom u dobi od 50+ godina prije svega rezultat aktualnih, nepovoljnih međunarodnih i nacionalnih socioekonomska situacija, korištenje stereotipa u ocjenjivanju zaposlenika od strane poslodavaca, kao i nepoštivanje od strane osoba starijih od 50 godina te neodgovarajuće stručne vještine
4.	Senior Entrepreneurship. Self-employment by Older People – an Uncharted Territory	2019.	<ul style="list-style-type: none"> - malo se zna o poduzetničkom ponašanju i razlozima za samozapošljavanje u starijoj dobi - u nekim radovima sugerira se nužda kao glavni pokretač (nedostatak prihoda, male mirovine, druženje s drugima, aktivnosti u radnom okruženju, ali i kombinacija svih čimbenika) - postoje razlike u teorijama i empirijskim analizama - radovi najčešće ne uzimaju u obzir razlike između ljudi koji su umirovljeni i nisu, njihovo slobodno vrijeme i sigurnost njihovih prihoda. Isto tako, relevantnost institucionalnih propisa specifičnih za pojedinu zemlju i važnost učinaka životnog ciklusa su često zanemareni.
5.	Social Entrepreneurship - Innovative Solutions' Provider To The Challenges Of An Ageing Population: The Case Of Romanian Retirees	2015.	<ul style="list-style-type: none"> - U kontekstu starenja stanovništva, ranjive društvene skupine poput umirovljenika zahtijevaju kreativne pristupe koji će na najbolji način iskoristiti njihov ekonomski i društveni potencijal. - Čineći više od četvrtine stanovništva zemlje, rumunjski umirovljenici u središtu su eksperimentalnog pilot - projekta za društvene inovacije i društvene promjene - Senior Active Platform (S.A.P.). Kao novi digitalni ekosustav, platforma ima potencijal pridonijeti povećanju socijalne uključenosti starijih osoba i ponuditi im novu perspektivu umirovljenja, stvaranjem virtualnog okruženja prilagođenog godinama. - Platforma nudi:; korisne informacije, resurse za učenje i

			<p>smjernice, perspektivu dužeg radnog vijeka, podršku društvenim interakcijama.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kako bi se poboljšao model i dizajnirala učinkovita <i>online</i> platforma, u bliskoj budućnosti moraju se provesti daljnja kvantitativna i kvalitativna istraživanja.
6.	Social Innovation in Spain, China and Russia: Key Aspects of Development	2018.	<ul style="list-style-type: none"> - Društvena inovacija može se smatrati glavnom komponentom "srebrne ekonomije" - Potrebno je usredotočiti se na potrebe ljudi i pojačati njihovu motivaciju za građanskim angažmanom u rješavanju društvenih problema. - I u Rusiji, i u Kini fleksibilnija državna regulativa za društvene inovacije bila bi pogodna za razvoj društveno- inovativnih rješenja. Uz osnivanje centara za društvene inovacije i centara za društveno poduzetništvo, bilo bi moguće akumulirati resurse za razvoj društvenih inovacija na učinkovitiji način.
7.	Senior as a Challenge for Innovative Enterprises	2017.	<ul style="list-style-type: none"> - Glavni cilj istraživanja bio je proučavanje stavova i ponašanja starijih prema inovacijama. Istraživanje je pokazalo da, suprotno stereotipnim mišljenjima, stariji ispitanici stariji iz pokrajine Lubuskie imaju pozitivan stav prema inovacijama, posebice tržištu prehrambenih proizvoda. Dobiveni rezultati mogu poslužiti kao osnova za formuliranje marketinških strategija od strane poduzetnika čija ciljna skupina su starije osobe.
8.	Comparative analysis of national and regional models of the silver economy in the European Union	2016.	<ul style="list-style-type: none"> - daljnje promicanje srebrne ekonomije, zajedno s kreativnom ekonomijom i društveno odgovornim gospodarstvom - integracija između spomenutih gospodarskih sustava može generirati različite socioekonomske koristi kao što su tehnološke inovacije i društvene inovacije za društva koja stare - AAI (engl. <i>Active Ageing Index</i>) može se proširiti pokazateljima o dobnoj diskriminaciji, međugeneracijskim odnosima, prihvaćanju novih tehnologija, istraživanju i razvoju u području starenja i obrascima potrošnje. - postoji potreba za poticanjem razvoja institucija specijaliziranih za srebrnu ekonomiju i njezine klastere
9.	Social infrastructure of Silver Economy: Literature review and Research agenda	2019.	<ul style="list-style-type: none"> - Detektirali su 5 novih područja istraživanja: 1. Modeli teorije optimizacije i upravljanja podržavaju optimalno planiranje, rad i kontrolu usluga za starije osobe. Ovi su sustavi temeljeni na umjetnoj inteligenciji i prikupljanju i upravljanju velikim podacima (engl. <i>big data</i>). 2. Razvoj modela baza podataka za podršku razvoju opskrbnih mreža. 3. Specijalizirano stanovanje koje omogućuje odgovarajuću skrb starijim osobama. 4. Financijski i fiskalni mehanizmi podržavanja razvoja specijaliziranog stanovanja. 5. Ljudski resursi koji podržavaju opskrbne lance koji se koriste u srebrnoj ekonomiji
10.	What Are the Needs of Senior Tourists? Evidence from Remote Regions of Europe	2021.	<ul style="list-style-type: none"> - Rezultati istraživanja ukazuju na značajan potencijal udaljenih regija u razvoju seniorskog turizma. Za starije ispitanike vrlo bitan razlog odlaska na odmor je mogućnost uživanja u odmoru i tišini. - Sigurnost, priroda, povijesne znamenitosti, kvaliteta usluga i laka prometna povezanost pet su glavnih čimbenika privlačnosti za starije osobe pri odabiru odredišta. - Istodobno, prema intervjuima, među važnim

			<p>problemima koji negativno utječu na veličinu tržišta turizma za starije osobe u udaljenim regijama su: poteškoće u dopiranju turističkih ponuda do starijih osoba, nedostatak promocije lokalnih turističkih proizvoda usmjerenih na starije osobe te nedostatak financijskih sredstava za provedbu lokalnih projekata potpore razvoju seniorskog turizma.</p>
--	--	--	---

Izvor: izrada autora

Komentar ključnih zaključaka dan je **tablicom 6.**

Tablica 6. Komentar ključnih zaključaka

Redni broj	Komentar	Ključni zaključci rada
1.	<p>Budući da je ovaj rad temeljen na podacima iz Slovenije, i u Hrvatskoj se može očekivati ista ovakva dinamika i korelacije razmatranih varijabla, što bi bilo zanimljivo istražiti budućim istraživanjima. Znakovito je zapravo da cjelokupnu regiju karakteriziraju isti problemi i da do sada implementirane mjere očito (za sada) nisu dale značajnije rezultate.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Rezultati regresijske analize potvrđuju prvu hipotezu: općine s višim indeksom starenja i višom prosječnom dobi također imaju višu stopu registrirane nezaposlenosti. Ako je indeks starenja (prosječna starost) veći za 1 %, stopa registrirane nezaposlenosti veća je u prosjeku za 0,532 % do 0,670 % (za 2,431 % do 3,379 %), <i>ceteris paribus</i>. Regresijska analiza također potvrđuje i drugu hipotezu: općine s višom prosječnom starošću također imaju niži broj poduzeća na 100 stanovnika. Ako je prosječna starost veća za 1% (za 1 godinu), broj poduzeća po 100 stanovnika manji je u prosjeku za 1,7 % (za 0,182 poduzeća), <i>ceteris paribus</i>. - starenje stanovništva, bez odgovarajućeg rješavanja toga, posljedično dovodi do nižeg ekonomskog blagostanja. To dodatno naglašava važnost primjene odgovarajuće demografske i socijalne politike u kontekstu zbijanja na tržištu rada.
2.	<p>Rad daje korisne smjernice u kontekstu osnivanja poduzeća, s osvrtom na možebitne nove tržišne niše koje nisu toliko zasićene i gdje ima značajnog prostora za dovtljive poduzetnike da realiziraju svoje ideje. Mahom se tu ubraja i srebrna ekonomija, odnosno različite usluge i proizvodi koji su usmjereni na stariju populaciju građana. U tom smislu, rad je vrlo koristan praktičarima, ali i u znanstvenicima koji se mogu odlučiti usmjeriti svoje istraživanje u jedno od odabranih područja, uže i specifičnije definirajući temu i područje istraživanja.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - regionalni čimbenici koji određuju osnivanje novih tvrtki razlikuju se među sektorima. - Znatno je razvoj tvrtki koje nude usluge starijoj populaciji, tj. starija populacija građana je ciljano skupina - svaki pokušaj smanjenja regionalne nezaposlenosti mora rješavati regionalne specifičnosti tržišta rada, ne može se primijeniti "univerzalan recept" - decentralizirana regionalna vlast ima značajnu ulogu u promicanju poduzetništva - izbjeglice imaju značajan utjecaj na sektor nekretnina, usluga i trgovine. Značajnost utjecaja ovisi o regiji. - povećanje broja dana nezaposlenosti smanjuje vjerojatnost samozapošljavanja - diplomanti (osobe koje su završile neku razinu studija) teško se odvažuju na pokretanje vlastitog posla, nego se radije zapošljavaju u

		<p>već postojećim poduzećima</p> <ul style="list-style-type: none"> - veći dohodak imaju oni poduzetnici koji su prethodno radili kod nekog drugog, nego oni koji kreću sami raditi bez prethodnog iskustva
3.	<p>Postoje ustaljena mišljenja i stereotipi koji se vežu za starije potencijalne zaposlenike, zbog čega oni nisu atraktivni za poslodavce. Bez obzira na to, stariji zaposlenici često imaju bolju radnu etiku i nisu skloni odlasku iz poduzeća bez ikakve druge opcije (bez da imaju osigurano radno mjesto negdje drugdje), kao što mlađi zaposlenici rade. Ono na čemu svakako treba poraditi je omogućiti starijim zaposlenicima, ali i onima 50+ koji su trenutno nezaposleni, odgovarajuće obrazovanje kako bi mogli konkurirati mlađima. Uz to, zakonodavac treba razmotriti porezne olakšice za poslodavce koji, primjerice, zapošljavaju umirovljenike na pola radnog vremena.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - Brojni su razlozi nezainteresiranosti za zapošljavanje novih radnika 50+ i poticanje već zaposlenih da ostanu u tvrtki - Ključni uzroci su različiti i razlikuju se ovisno o poduzeću, ali i interesnoj skupini (sa stajališta poslodavaca, samih ljudi 50+, organizacijske kulture poduzeća, čak i do makroaspekata) - Studije navedene u članku pokazuju da je određena niska potražnja za radnom snagom u dobi od 50+ godina prije svega rezultat aktualnih, nepovoljnih međunarodnih i nacionalnih socioekonomska situacija, korištenje stereotipa u ocjenjivanju zaposlenika od strane poslodavaca, kao i nepoštivanje od strane osoba starijih od 50 godina te neodgovarajuće stručne vještine
4.	<p>Upravljanje promjenom jedna je od ključnih kompetencija moderih zaposlenika, ali i menadžera, a ova vještina ima značajan utjecaj na konačan poslovni ishod. Poticanje poduzetništva starijih osoba može biti način rješavanja problema starenja stanovništva jer na taj način ljudi duže ostaju aktivni</p>	<ul style="list-style-type: none"> - malo se zna o poduzetničkom ponašanju i razlozima za samozapošljavanje u starijoj dobi - u nekim radovima sugerira se nužda kao glavni pokretač (nedostatak prihoda, male mirovine, druženje s drugima, aktivnosti u radnom okruženju, ali i kombinacija svih čimbenika) - postoje razlike u teorijama i empirijskim analizama - radovi najčešće ne uzimaju u obzir razlike između ljudi koji su umirovljeni i nisu, njihovo slobodno vrijeme i sigurnost njihovih prihoda. Isto tako, relevantnost institucionalnih propisa specifičnih za pojedinu zemlju i važnost učinaka životnog ciklusa su često zanemareni.
5.	<p>Poduzeća bi se trebala fokusirati na agilno upravljanje te unaprijediti upravljanje promjenama kroz bolji odnos prema zaposlenicima i postupno uvođenje velikih promjena. Učinkovita primjena pristupa upravljanju projektima pomaže organizacijama da se nose s problemima postizanja poslovne izvrsnosti. Digitalna transformacija pruža mnoge mogućnosti unaprjeđenja brige za starije sugrađane i zaposlenike i po tom pitanju i javni, i privatni sektor, očekuju značajne promjene u predstojećem razdoblju.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - U kontekstu starenja stanovništva, ranjive društvene skupine poput umirovljenika zahtijevaju kreativne pristupe koji će na najbolji način iskoristiti njihov ekonomski i društveni potencijal. - Čineći više od četvrtine stanovništva zemlje, rumunjski umirovljenici u središtu su eksperimentalnog pilot -projekta za društvene inovacije i društvene promjene - Senior Active Platform (S.A.P.). Kao novi digitalni ekosustav, platforma ima potencijal pridonijeti povećanju socijalne uključenosti starijih osoba i ponuditi im novu perspektivu umirovljenja, stvaranjem virtualnog okruženja prilagođenog godinama. - Platforma nudi: korisne informacije, resurse za učenje i smjernice, perspektivu dužeg radnog vijeka, podršku društvenim interakcijama. - Kako bi se poboljšao model i dizajnirala učinkovita <i>online</i> platforma, u bliskoj budućnosti moraju se provesti daljnja kvantitativna i kvalitativna istraživanja.

6.	Naglašena je potreba za kontinuiranim učenjem kako bi se zaposlenici prilagodili transformaciji koju donosi digitalizacija. Potrebno je razviti i doraditi koncept društvenih inovacija kako bi vlasti, građani i dionici općenito mogu bolje razumjeti potencijalne koristi.	<ul style="list-style-type: none"> - Društvena inovacija može se smatrati glavnom komponentom "srebrne ekonomije" - Potrebno je usredotočiti se na potrebe ljudi i pojačati njihovu motivaciju za građanskim angažmanom u rješavanju društvenih problema. - I u Rusiji, i u Kini fleksibilnija državna regulativa za društvene inovacije bila bi pogodna za razvoj društveno- inovativnih rješenja. Uz osnivanje centara za društvene inovacije i centara za društveno poduzetništvo, bilo bi moguće akumulirati resurse za razvoj društvenih inovacija na učinkovitiji način.
7.	Potrebno je kontinuirano pratiti ključne kompetencije koje bi trebali imati stariji zaposlenici te uskladiti i brigu o njihovom osobnom razvoju i karijeri s potrebama tržišta. U kontekstu znanstvenih istraživanja, bilo bi zanimljivo sagledati ključne kompetencije menadžera u ljudskim resursima prema geografskim lokacijama zapošljavanja (kulturološki aspekt zaposlenika), veličini projekta i specifičnostima industrije u kojoj se projekt provodi.	<ul style="list-style-type: none"> - Glavni cilj istraživanja bio je proučavanje stavova i ponašanja starijih prema inovacijama. Istraživanje je pokazalo da, suprotno stereotipnim mišljenjima, stariji ispitanici stariji iz pokrajine Lubuskie imaju pozitivan stav prema inovacijama, posebice tržištu prehrambenih proizvoda. Dobiveni rezultati mogu poslužiti kao osnova za formuliranje marketinških strategija od strane poduzetnika čija ciljna skupina su starije osobe.
8.	Usvajanjem tuđih dobrih praksi, može se značajno ubrzati i olakšati cjelokupan proces prilagodbe potrebama ciljne skupine 50+ godina. Digitalizacijom se smanjuje mogućnost pogrešaka. Ovdje treba naglasiti i potencijalan problem velikih poduzeća sa širokim spektrom djelatnosti i brojnim odjelima, gdje nisu svi zaposlenici u svim odjelima jednako svjesni potrebe implementacije suvremenih tehnologija te brojnih dobrobiti koje u makroekonomskom smislu (i u smislu komponenti održivog razvoja) donosi digitalna transformacija te kako olakšava posao starijim zaposlenicima.	<ul style="list-style-type: none"> - daljnje promicanje srebrne ekonomije, zajedno s kreativnom ekonomijom i društveno odgovornim gospodarstvom - integracija između spomenutih gospodarskih sustava može generirati različite socioekonomske koristi kao što su tehnološke inovacije i društvene inovacije za društva koja stare - AAI (engl. <i>Active Ageing Index</i>) može se proširiti pokazateljima o dobnoj diskriminaciji, međugeneracijskim odnosima, prihvaćanju novih tehnologija, istraživanju i razvoju u području starenja i obrascima potrošnje. - postoji potreba za poticanjem razvoja institucija specijaliziranih za srebrnu ekonomiju i njezine klastere
9.	Tu postoji i značajan prostor za istraživanje te osmišljavanje modela upravljanja koji će donijeti rezultate po ovim pitanjima. Korištenje takvih pokazatelja omogućit će daljnju analizu srebrne ekonomije i njezine raznolikosti, uključujući razvoj i provedbu strategija pametne specijalizacije na regionalnoj razini.	<ul style="list-style-type: none"> - Detektirali su 5 novih područja istraživanja: 1. Modeli teorije optimizacije i upravljanja podržavaju optimalno planiranje, rad i kontrolu usluga za starije osobe. Ovi su sustavi temeljeni na umjetnoj inteligenciji i prikupljanju i upravljanju velikim podacima (engl. big data). 2. Razvoj modela baza podataka za podršku razvoju opskrbenih mreža. 3. Specijalizirano stanovanje koje omogućuje odgovarajuću skrb starijim osobama. 4. Financijski i fiskalni mehanizmi podržavanja razvoja specijaliziranog stanovanja. 5. Ljudski

		resursi koji podržavaju opskrbe lance koji se koriste u srebrnoj ekonomiji
10.	Turizam je jedna od najbrže rastućih industrija u Europi, s rastom uglavnom u velikim gradovima i urbanim lokacijama. Unatoč tome, udaljena odredišta također mogu ponuditi mir i pristupačnost, kao i neiskorišten i nepoznat razvojni potencijal za aktivne starije putnike. U tom bi se smislu rezultati ovog istraživanja trebali implementirati u onim destinacijama koje teže ovakvom brendu destinaciju – kako bi bili privlačniji svojoj ciljanoj skupini.	<ul style="list-style-type: none"> - Rezultati istraživanja ukazuju na značajan potencijal udaljenih regija u razvoju seniorskog turizma. Za starije ispitanike vrlo bitan razlog odlaska na odmor je mogućnost uživanja u odmoru i tišini. - Sigurnost, priroda, povijesne znamenitosti, kvaliteta usluga i laka prometna povezanost pet su glavnih čimbenika privlačnosti za starije osobe pri odabiru odredišta. - Istodobno, prema intervjuiima, među važnim problemima koji negativno utječu na veličinu tržišta turizma za starije osobe u udaljenim regijama su: poteškoće u dopiranju turističkih ponuda do starijih osoba, nedostatak promocije lokalnih turističkih proizvoda usmjerenih na starije osobe te nedostatak financijskih sredstava za provedbu lokalnih projekata potpore razvoju seniorskog turizma.

Izvor: izrada autora

Demografski problem Europe (starenje stanovništva) dobro je poznat i predmet je brojnih istraživačkih projekata u EU. Da se bolje ocrtta razmjer problema, treba reći da je postotak osoba od 55 ili više godina u ukupnom broju stanovništva EU iznosio 30% 2010. godine, a očekuje se da će porasti na 37% 2030. godine (Wysokinska, 2014). Podizanje dobi za odlazak u mirovinu – odgovor koji se provodi u nizu EU država članica posljednjih godina – ne može se smatrati sveobuhvatnim rješenje problema. Starije osobe imaju više poteškoća u pronalaženju zaposlenja, iako posjeduju znanja i iskustva koja bi mogla biti vrijedan dodatak u vođenju gospodarskih aktivnosti. Posljednjih godina također svjedočimo porastu trenda prema “aktivnom starenju” koji se smatra procesom poboljšanja zdravstvenih uvjeta u starijem dobu. Ovaj koncept je usko vezan i za brojne poduzetničke prilike. Može se primijetiti da ne postoji sveobuhvatna podrška politici poduzetništva starijih osoba u doba društva starenja u Europi (Wysokinska, 2014).

Rezultati brojnih sagledanih istraživanja koja se odnose na situaciju na tržištima rada jasno pokazuju da je potražnja za radnom snagom što se tiče radnika u dobi 50+ mala. Štoviše, poduzetnici se ne izjašnjavaju da će ovaj trend rasti u predstojećem periodu, stoga je velika vjerojatnost da će jaz između ponude i potražnje radnika 50+ na tržištu rada samo rasti. Akcije usmjerene na ekonomsku aktivaciju osoba koje se približavaju dobi za umirovljenje, kao i odvrćanje od trajnog napuštanja tržišta rada i odlaska u mirovinu popraćene su snažnim mjerama usmjerenim na povećanje broja radnih mjesta za radnike 50+ u nekim zemljama. Postoji potreba za usustavljanjem ovih akcija i mjera te razvojem menadžerskih vještina

vezanih uz područje ljudskih resursa, s posebnim osvrtom na dob zaposlenika, što će pak omogućiti optimalno korištenje potencijala starijih radnika (Dalen i sur., 2010).

Precizan odgovor na pitanje jesu li procesi starenja stanovništva i gospodarska aktivnost starijeg stanovništva povezani s razvojem poduzetništva, tj. utječu li na razvoj poduzetništva, nije jednostavan. Uglavnom se ogleda u razvoju sektora malih i srednjih poduzeća. Treba, međutim, primijetiti da je razvoj ovog sektor i njegova uloga u gospodarstvu također pod utjecajem nekoliko drugih čimbenika (npr. porezna davanja, lakoća osnivanja poduzeća. Uvjeti za osnivanje specijaliziranih poduzeća – majstorski ispit, i sl.) koji ne odražavaju demografsku situaciju. Konkretno, oni mogu uključivati ekonomsku politiku određene države, pravne i administrativne odrednice (uključujući birokratske prepreke) povezane s pokretanjem i vođenjem poduzeća. Tu su i drugi impulsi koji dolaze iz međunarodnog poslovnog okruženja, vrste tržišta ili čak kulturnih odrednica povezanih s različitim tradicijama ljudi koji vode vlastiti posao. U kratkom roku, povećanje broja poduzeća iz sektora malih i srednjih poduzeća pod utjecajem je ekonomske situacije koja može biti raznolika što se tiče pojedinih zemalja EU. Napredak starenja stanovništva mnogo je stabilniji, određen uglavnom padom plodnosti i padom mortaliteta u starijoj dobi. Ubrzanje starenja stanovništva bit će puno vidljivije za nekoliko godina nakon što generacija X uđe u dob za mirovinu. S druge strane, razvoj sektora malog i srednjeg poduzetništva pod utjecajem je opće razine društveno-ekonomskog razvoja u određenoj zemlji, uključujući različite vrste socijalnog osiguranja (Kurek i Rachwał, 2011).

7. ZAKLJUČAK

Starenje stanovništva predmet je zanimanja znanstvenika u brojnim područjima, a najpoznatije teorije starenja one su utemeljene na biologiji i prirodnim znanostima. Osim njih, u ovom su radu razmotrene i psihološke, sociološke i druge teorije starenja. Može se zaključiti i kako je svojevrsan luksuz danas prirodno stariti te kako sam proces starenja generira iznimno velike neto prihode, pogotovo u farmaceutskoj industriji.

Što se tiče globalnih demografskih trendova, oni se mogu raščlaniti na tri glavna najveća: rast broja stanovnika, starenje stanovništva, migracije stanovništva. Svi ovi trendovi predstavljaju demografske izazove, a Hrvatska nije iznimka te se također suočava s problemima koji imaju svoj korijen upravo u dugoročnom nestrukturiranom pristupu populacijskoj politici te drugim makroekonomskim čimbenicima. Potrebno je poduzeti određene napore te osmisliti i implementirati mjere koje će imati pozitivan učinak na cjelokupnu demografsku sliku.

U radu se pozornost pridaje i starenju stanovništva kao poduzetničkoj prilici. Postoje brojne industrije i sektori koji mogu dati svoj doprinos u kontekstu srebrne ekonomije te ujedno unaprijediti kvalitetu života starijih stanovnika i zaposlenika. Problem korelacije između procesa starenja stanovništva i ekonomske aktivnosti starijih osoba čini se zanimljivim aktualnim istraživačkim pitanjem koje bi trebalo produbiti i nadalje analizirati, posebice kod sve bržih i nepovratnih promjena starosne strukture stanovništva. Budući da ovdje postoji veliki prostor za potencijalna istraživanja, značajniji znanstveni doprinosi kojima bi se ova područja objedinila, imali bi utjecaj i u poslovnoj praksi.

LITERATURA

1. Ahtonen A. (2012). *Healthy and active ageing: turning the 'silver' economy into gold*. Policy Brief
2. Akrap, A.; Barić, V.; Gelo, J., Čipin, I., Smolić, Š., Strmota, M. (2013). Ekonomika starenja u Hrvatskoj. Dostupno na: https://www.efzg.unizg.hr/UserDocsImages/MGR/ssmolice/ESTARENJA/ekonomika_starenja_web.pdf [pristupljeno: 25. 6. 2023.]
3. Alfarhan, U., Al-Busaidi, S. (2019). Migrant earnings gaps in Gulf Cooperation Council countries: Employers' perceptions or opportunity costs? *International Labour Review*, vol. 158, No. 2.
4. Alkema, L. (2020). The Global Burden of Disease fertility forecasts: Summary of the approach used and associated statistical concerns. Available at <https://doi.org/10.31219/osf.io/3m6va>.
5. Austad, S. N. (2006). Why women live longer than men: Sex differences in longevity. *Gender Medicine*. vol. 3, Issue 2, pp. 79-92. Available at [https://doi.org/10.1016/S1550-8579\(06\)80198-1](https://doi.org/10.1016/S1550-8579(06)80198-1).
6. Barska, A.; Šnihur, J. (2017). Senior as a Challenge for Innovative Enterprises. *Procedia Engineering*. Vol. 182. pp. 58-65. 10.1016/j.proeng.2017.03.115.
7. Beard, JR, Petitot, C. (2010). Ageing and Urbanization: Can Cities be Designed to Foster Active Ageing? *Public Health Reviews*. Vol. 32, pp. 427–50
8. Bogataj, M.; Bogataj, D.; Drobne, S. (2023). Planning and managing public housing stock in the silver economy, *International Journal of Production Economics*, Vol. 260, 108848, ISSN 0925-5273, <https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2023.108848>.
9. Brajković, L. (2010). *Pokazatelji zadovoljstva životom u trećoj životnoj dobi*. Sveučilište u Zagrebu, Zagreb
10. Brandtstädter, J., Greve, W. (1994). The Aging Self: Stabilizing and Protective Processes. *Developmental Review*, Sv. 14, str. 52-80.
11. Butt, S.A.; Elhadjamor, E.A.; Pappel, I.; Öunapuu, E.; Draheim, D. (2021). A Knowledge Map for ICT Integration in the Silver Economy, *Procedia Computer Science*, Vol. 181, pp. 693-701, ISSN 1877-0509, <https://doi.org/10.1016/j.procs.2021.01.220>.

12. Cutler, SJ, Hendricks, J. (2001). Emerging social trends. In: Binstock RH, George LK, editors. Handbook of ageing and social sciences. 5th ed. San Diego: Academic Press; 2001.
13. Dalen H., Henkens K., Schippers J. (2010), How do employers cope with an ageing workforce? Views from employers and employees. „Demographic Research”, No. 22.
14. Despot - Lučanin, J. (2003). *Iskustvo starenja*. Naklada slap, Jastrebarsko
15. Dimock, M. (2016). Global Migration's Rapid Rise. Dostupno na: <https://www.pewtrusts.org/en/trend/archive/summer-2016/global-migrations-rapid-rise> [pristupljeno: 25. 6. 2023.]
16. Drvenkar, N. (2017). Demografski resurs i njegove promjene. Dostupno na: <http://www.efos.unios.hr/gospodarstvo/wp-content/uploads/sites/201/2013/04/2.Nastavna-cjelina-Demografski-resurs-i-njegove-promjene-2.pdf> [pristupljeno: 22. 6. 2023.]
17. Državni zavod za statistiku. (2021). Objavljeni konačni rezultati Popisa 2021. Dostupno na: <https://dzs.gov.hr/vijesti/objavljeni-konacni-rezultati-popisa-2021/1270> [pristupljeno: 22. 6. 2023.]
18. Državni zavod za statistiku. (2022). MIGRACIJA STANOVNIŠTVA REPUBLIKE HRVATSKE U 2021. Dostupno na: <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29030> [pristupljeno: 22. 6. 2023.]
19. Eitner C, Enste P, Naegle G, Leve V. (2011). The discovery and development of the silver market in Germany. In: Kohlbacher F, Herstatt C, editor. The silver market phenomenon. Marketing and innovation in the aging society. 2nd ed. Heidelberg: Springer; p. 309–320, 325–339.
20. Europska komisija. (2023). Utjecaj demografskih promjena u Europi. Dostupno na: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/impact-demographic-change-europe_hr [pristupljeno: 22. 6. 2023.]
21. Eurostat. (2020). Risk of poverty rate. Dostupno na: <https://euagenda.eu/news/742834> [pristupljeno: 25. 6. 2023.]
22. Ezeh, A., Kissling, F., Singer, P. (2020). Why sub-Saharan Africa might exceed its projected population size by 2100. *The Lancet*, vol. 396, Issue 10258, pp. 1131-1133. Available at [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)31522-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)31522-1).
23. Galić, S., Tomasović Mrčela, N. (2013). *Priručnik iz gerontologije, gerijatrije i psihologije starijih osoba – psihologije starenja*. Medicinska škola Osijek, Osijek
24. Gietel-Basten, S., Sobotka, T. (2020). Uncertain population futures: Critical reflections on the IHME Scenarios of future fertility, mortality, migration and population trends from 2017 to 2100. OSF Preprints. Available at <https://doi.org/10.31235/osf.io/5syef>.
25. Gormly, A.V.; Brodzinsky, D.M. (1989). *Lifespan Human Development*. WB Saunders Co., New York
26. Grgurić Zanze, J. (2022). Što stoji iza sve povoljnijeg odnosa radnika i umirovljenika u Hrvatskoj?. Dostupno na: <https://www.mirovina.hr/novosti/sto-stoji-iza-sve-povoljnijeg-odnosa-radnika-i-umirovljenika-u-hrvatskoj/> [pristupljeno: 25. 6. 2023.]

27. Hrvatski studiji. (n.d.) Psihološke teorije starenja. Dostupno na: https://www.hrstud.unizg.hr/download/repository/Psihologija_starenja/4%20Teorije%20starenja_tekst.pdf [pristupljeno: 24. 6. 2023.]
28. Hrvatski zavod za javno zdravstvo. (2021). Gotovo dvije trećine odraslih osoba u Hrvatskoj ima prekomjernu tjelesnu masu ili debljinu!. Dostupno na: <https://www.hzjz.hr/sluzba-promicanje-zdravlja/gotovo-dvije-trecine-odraslih-osoba-u-hrvatskoj-ima-prekomjernu-tjelesnu-masu-ili-debljinu/> [pristupljeno: 25. 6. 2023.]
29. Isele, E., Rogoff, E. G. (2014). Senior entrepreneurship: The new normal. *Public Policy & Aging Report*, 24(4), 141-147. doi: 10.1093/ppar/pru043
30. Ivanda, K. (2022). Usporedba popisa stanovništva 2011. i 2021. godine. Dostupno na: https://demografijaimladi.gov.hr/UserDocsImages/Dokumenti/DEMOGRAFSKI%20GODI%C5%A0NJAK%20SREDI%C5%A0NJEGA%20DR%C5%BDABNOG%20UREDZA%20DEMOFRAFIJU%20I%20MLADE_2022.%20GODINA.pdf [pristupljeno: 23. 6. 2023.]
31. Kautonen, T. (2013). Senior entrepreneurship A background paper for the OECD Centre for Entrepreneurship, SMEs and Local Development. Turku: OECD
32. Kautonen, T., Kibler, E., & Minniti, M. (2017). Late-career entrepreneurship, income and quality of life. *Journal of Business Venturing*, 32(3), 318-333. doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jbusvent.2017.02.005>
33. Kružić, D. (2007). 'Poduzetništvo i ekonomski rast: reaktualiziranje uloge poduzetništva u globalnoj ekonomiji', *Ekonomski misao i praksa*, 16(2), str. 167-191. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/21281> (Datum pristupa: 15.06.2023.)
34. Kurek, S.; Rachwał, T. (2011). Development of entrepreneurship in ageing populations of The European Union, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Vol. 19, pp. 397-405, ISSN 1877-0428, <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.05.147>.
35. Kuzmanić, A., Perić, I. (2019). More than 11,000 retired Croatian are still working. Some of them seek a more active life, but the majority lives on the brink of poverty without any other option other than to keep working – a problem in common with many other European countries. Dostupno na: <https://www.balcanicaucaso.org/eng/Areas/Croatia/Croatia-retirement-without-peace-197204> [pristupljeno: 25. 6. 2023.]
36. Lettieri, E; Marone, L.; Spezia, N.; Gheno, I.; Mambretti, C.; Andreoni, G. (2022). The market access of innovation in health care: insights from EC-funded research. *Journal of Business & Industrial Marketing*. 37. 10.1108/JBIM-08-2020-0400.
37. Liu, S.; Hu, A. (2013). Demographic change and economic growth: Theory and evidence from China, *Economic Modelling*, Vol. 35, pp. 71-77, ISSN 0264-9993, <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2013.06.041>.
38. Longhi, S. (2017). Racial wage differentials in developed countries. *IZA World of Labor*, 2017(365).
39. Luketić, D. (2011). 'Analiza temeljnih pristupa istraživanja poduzetničke kompetencije djece i mladih', *Acta Iadertina*, 8(1), str. 49-60. Preuzeto s: <https://hrcak.srce.hr/190091>
40. Matković, T. (2008). Tko što radi? Dob i rod kao odrednice položaja na tržištu rada u Hrvatskoj. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/48054> [pristupljeno: 25. 6. 2023.]

41. Mayr E. (2000): The growth of biological thought – Diversity, evolution, and inheritance, 11th printing, first: Copyright © 1982. The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge (Mass.), London (England) , ISBN 0-674-36445-7 ; ISBN 0-674-36446-5.
42. Mehta, K. N, Abrams, L. R., Myrskylä, M. (2020). US life expectancy stalls due to cardiovascular diseases, not drug death. The Proceedings of the National Academy of Sciences, vol. 117, Issue 13, pp. 6998–7000. Available at <https://doi.org/10.1073/pnas.1920391117>.
43. Meiners, NH, Seeberger, B. (2010). Marketing to Senior Citizens: Challenges and Opportunities. The Journal of Social, Political, and Economic Studies. Vol. 35(3), str. 293–328.
44. Mužinić, R., Žitnik, E. (2007). *Kvaliteta života starijih osoba rezultati istraživanja*. Udruga Mi, Split
45. Nauman, E., Stoetzer, L. F., Pietrantuono, G. (2018). Attitudes towards highly-skilled and low-skilled immigration in Europe: A survey experiment in 15 European countries. *European Journal of Political Research*, vol. 57(4), str. 1009-1030. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12264>.
46. Obadić, A., Tica, J. (2016.), *Gospodarstvo Hrvatske*, Ekonomski fakultet Zagreb, Zagreb
47. Ostojić, S.; Pereza, N. (2006). Genetički pogled na teorije starenja. *Medicina*, Sv. 42 (1), str. 4-14.
48. Perlmutter, M.; Hall, E. (1992). *Adult Development and Aging*, John Wiley and Sons, New York
49. Perry, E. (2022). The 8 characteristics vital for becoming an entrepreneur. Dostupno na: <https://www.betterup.com/blog/entrepreneur-characteristics> [pristupljeno: 22. 12. 2022.]
50. Simmonds, L. (2023). WHAT WILL AVERAGE CROATIAN WAGE AND PENSION BE IN EUROZONE? Dostupno na: <https://total-croatia-news.com/lifestyle/average-croatian-wage-2/> [pristupljeno: 25. 6. 2023.]
51. Smolić Š., Čipin I. i Međimurec P., 2020. How is health associated with employment during later working life in Croatia? *Public Sector Economics*, 44 (1) 99-116 (2020) <https://doi.org/10.3326.pse.44.1.3>
52. Šarić, K. (2020). Do 2050. godine kava će koštati 17 kuna, a mali prašak za rublje 63 kune. A koliko će iznositi vaša mirovina? Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/native/do-2050-godine-kava-ce-kostati-17-kuna-a-mali-prasak-za-rublje-63-kune-a-koliko-ce-iznositi-vasa-mirovina-15036102> [pristupljeno: 25. 6. 2023.]
53. Škrtić, M. (2006). *Poduzetništvo, Sinergija nakladništvo*, Zagreb
54. Štifanić, M. (2003). Kulturološko – povijesni aspekti starenja i obolijevanja. *Acta medico-historica Adriatica*. Sv. 1, str. 165-188.
55. Tambur, S. (2016). *Digital Economy Estonia: From IT Tiger to the World's Most Pre-Eminent E-State*. New European Economy.

56. Ujedinjeni narodi (2022). World Population Prospects 2022, Dostupno na: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf [pristupljeno: 22. 6. 2023.]
57. Ujedinjeni narodi. (2020a). *International Migration 2020 Highlights*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. (ST/ESA/SER.A/452).
58. Ujedinjeni narodi. (2020b). World Social Report 2020: Inequality in a rapidly changing world. (ST/ESA/372). Available from www.un.org/development/desa/dspd/wpcontent/uploads/sites/22/2020/01/World-Social-Report-2020-FullReport.pdf.
59. Ujedinjeni narodi. (2020c). World Population Policies 2019. (ST/ESA/SER.A/442). Available from www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/policy/World_Population_Policies_2019.pdf.
60. Ujedinjeni narodi. (2021). *Global Population Growth and Sustainable Development*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. New York. UN DESA/POP/2021/ TR/NO. 2.
61. Ujedinjeni narodi. (2021). World Population Policies 2021 Highlights: Policies on Fertility. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. New York. UN DESA/ POP/2021/TR/NO. 1.
62. UNESCO. (2022). The impact of the COVID-19 pandemic on education: international evidence from the Responses to Educational Disruption Survey (REDS). Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380398> [pristupljeno: 22. 6. 2023.]
63. Wernher, I.; Lipsky, M.S. (2015). Psychological theories of aging, *Disease-a-Month*, Sv. 61 (11), str. 480-488, ISSN 0011-5029, <https://doi.org/10.1016/j.disamonth.2015.09.004>.
64. Wysokinska, Z. (2014). Active Ageing -The EU's Response To The Demographic Challenge. *Comparative Economic Research*, Vol. 17 (1), pp. 93-107. DOI:10.2478/cer-2014-0006.
65. Zelenika, R. (1998). *Metodologija izrade znanstvenog i stručnog djela*. Sveučilište u Rijeci, Rijeka
66. Zsarnoczky, M., (2016). Innovation Challenges of the Silver Economy. *VADYBA Journal of Management* 1648-7974 28, 105.
67. Živić, D. (2007). Nacionalna populacijska politika, *Revija za socijalnu politiku*, Vol. 14(2), str. 261-264. <https://doi.org/10.3935/rsp.v14i2.699>

DODATAK A – ANALIZIRANI ČLANCI

1. Akanni, M. T., Čepar, Ž. (2015). Impact of Population Ageing on Unemployment and Entrepreneurial Activity: the Case of Slovenia, *Organizacija*, Vol. 48(4), no.4, pp.232-245. <https://doi.org/10.1515/orga-2015-0020>
2. Barska, A., Šnihur, J. (2017). Senior as a Challenge for Innovative Enterprises, *Procedia Engineering*, Vol. 182, pp. 58-65, ISSN 1877-7058, <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2017.03.115>.
(<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877705817312511>)
3. Binet, M.E., Facchini, F. (2015). The factors determining firm start-ups in French regions and the heterogeneity of regional labor markets. *Annals of Regional Science* Vol. 54, pp. 251–268. <https://doi.org/10.1007/s00168-014-0653-x>
4. Dragusin, M., Welsh, D., Grosu, R.M., Iosif, A.E., Zgura, I.D. (2015). Social Entrepreneurship – Innovative Solutions' Provider to the Challenges of an Ageing Population: The Case of Romanian Retirees. *Amfiteatru Economic*, 17 (Special No. 9), pp. 1183-1197.
5. Fachinger, U. (2019). Senior Entrepreneurship. Self-employment by Older People – an Uncharted Territory. *International Review of Economics & Business*, 22(SCI), str. 95-106. <https://doi.org/10.2478/zireb-2019-0007>
6. Klimczuk, A. (2016). Comparative Analysis of National and Regional Models of the Silver Economy in the European Union. 10.6084/M9.FIGSHARE.3798402.
7. Richert-Kaźmierska, A. (2013). Is There any Demand For the Workers Aged 50+ in Poland?. *EQUILIBRIUM Quarterly Journal of Economics and Economic Policy*. Vol. 8. pp. 2013-1689. 10.12775/EQUIL.2013.023.
8. Rogelj, V.; Bogataj, D. (2019). Social infrastructure of Silver Economy: Literature review and Research agenda, *IFAC-PapersOnLine*, Vol. 52(13), pp. 2680-2685, ISSN 2405-8963, <https://doi.org/10.1016/j.ifacol.2019.11.612>.
9. Soloveva, T.; Popov, A.; Caro, A.; Li, H. (2018). Social Innovation in Spain, China and Russia: Key Aspects of Development. Economic and social changes: facts, trends, forecast / Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. 11. 10.15838/esc.2018.2.56.4.

10. Zielińska-Szczepkowska, J. (2021). What Are the Needs of Senior Tourists? Evidence from Remote Regions of Europe. *Economies* Vol. 9 (4). pp. 148. <https://doi.org/10.3390/economies9040148>

POPIS SLIKA

Slika 1 – Zemlje s najviše imigranata 2015. godine (izvor: Dimock, 2016).....	16
Slika 2 – Saldo migracije stanovništva Republike Hrvatske s inozemstvom od 2012. do 2021. (izvor: Državni zavod za statistiku, 2022).....	19
Slika 3 – Prirodno kretanje stanovništva od 2012. do 2021. u Republici Hrvatskoj (izvor: Državni zavod za statistiku, 2022).....	20
Slika 4 – Rast i pad broja stanovnika u Hrvatskoj (izvor: Ivanda, 2022).....	21
Slika 5 – Rizik od siromaštva za građane 65+ (izvor: Eurostat, 2020).....	23

POPIS TABLICA

Tablica 1 – Pregled najznačajnijih preteča psiholoških teorija starenja (izvor: izrada autora prema Brajković, 2010).....	5
Tablica 2 – Pregled najznačajnijih suvremenih psiholoških teorija starenja (izvor: izrada autora prema Brajković, 2010, Brandtstädter i Greve, 1994).....	6

Tablica 3 – Postotak populacije koja ima 65 godina ili je starija od toga (izvor: obrada autora prema Ujedinjenim narodima, World Population Prospects 2022, https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/wpp2022_summary_of_results.pdf , pristupljeno: 22. 6. 2023.).....	13
Tablica 4 – Odabrani članci (izvor: izrada autora).....	33
Tablica 5 – Ključni zaključci odabranih članaka (izvor: izrada autora).....	34
Tablica 6 – Komentar ključnih zaključaka (izvor: izrada autora).....	37